

ऐक्यं बलं समाजस्य तद्भावे स दुर्बलः, तस्मात् ऐक्यं प्रशंसन्ति दृढं राष्ट्रं धर्मश्च हितैषिणः!

मातृभूमी

विनामूल्य इ-मासिक

१४ सप्टेंबर २००९, भाद्रपद कृ. १० शके १९३१ अंक - ९

ह.अफ़जलखान-शिवाजी महाराज भेट
धर्मनिरपेक्षतेचा नवा अध्याय

सार्थ श्रीमद्भगवद्गीता!

प्रार्थना

नमस्ते सदा वत्सले मातृभूमे
त्वया हिन्दुभूमे सुखं वर्धितोऽहम् ।
महामङ्गले पुण्यभूमे त्वदर्थे
पतत्वेष कायो नमस्ते नमस्ते ॥१॥

प्रभो शक्तिमन् हिन्दुराष्ट्राङ्गभूता
इमे सादरं त्वां नमामो वयम् ।
त्वदीयाय कार्याय बद्धा कटीयं
शुभामाशिषं देहि तत्पुर्तये ।
अजय्यां च विश्वस्य देहीश शक्तिं
सुशीलं जगद्येन नम्रं भवेत्
श्रुतं चैव यत्कण्टकाकीर्णमार्गं
स्वयं स्वीकृतं नः सुगं कारयेत् ॥२॥

समुत्कर्षनिःश्रेयसस्यैकमुग्रं
परं साधनं नाम वीरव्रतम् ।
तदन्तः स्फुरत्वक्षया ध्येयनिष्ठा
हृदन्तः प्रजागर्तु तीव्राऽनिशम् ।
विजेत्री च नः संहता कार्यशक्तिर्
विधायास्य धर्मस्य संरक्षणम्
परं वैभवं नेतुमेतत् स्वराष्ट्रं
समर्था भवत्वाशिषा ते भृशम् ॥३॥

॥ भारत माता की जय ॥

प्रार्थनेचा अर्थ :

हे वत्सल मातृभूमे , मी तुला सदैव नमस्कार करतो. हे हिंदुभूमे, तू माझे सुखाने पालनपोषण केलेले आहेस. हे महामंगलमयी पुण्यभूमे, तुझ्यासाठी माझा हा देह समर्पण होवो.मी तुला पुन्हा पुन्हा वंदन करतो.

हे सर्व शक्तिमान् परमेश्वरा , आम्ही हिंदुराष्ट्राचे अङ्गभूत घटक तुला सादर प्रणाम करतो.तुझ्याच कार्यासाठी ही कंबर कसलेली आहे.त्या कार्याच्या पूर्ततेसाठी आम्हाला तू शुभाशीर्वाद दे.हे प्रभू, आम्हाला अशी शक्ती दे की , जिला आव्हान देण्याचे धैर्य जगातील अन्य कुणा शक्तीला व्हावयाचे नाही.असे शुद्ध चारित्र्य दे की, ज्या चारित्र्यामुळे संपूर्ण विश्व नतमस्तक होईल.आणि असे ज्ञान दे की, ज्यामुळे आम्ही स्वतः होऊन पत्करलेला हा काव्याकुट्यांनी भरलेला मार्ग सुगम होईल.

उच्च असे अध्यात्मिक सुख आणि महानतम अशी ऐहिक समृद्धी करण्याचे एकमेव श्रेष्ठतम असे साधन असलेली उग्र अशी वीरव्रताची भावना आमच्या हृदयात अहोरात्र उत्स्फूर्त होत राहो.तीव्र आणि अखंड अशी ध्येयनिष्ठा आमच्या अंतःकरणात सदैव जागती राहो.तुझ्या आशीर्वादाने आमची ही विजयशालिनी संघटित कार्यशक्ती आमच्या धर्माचे संरक्षण करुन या राष्ट्राला वैभवाच्या उच्चतम शिखरावर पोचविण्यास समर्थ होवो.

॥ भारत माता की जय ॥

अनुक्रमणिका

प्रार्थना

१	मनोगत (इदं न मम, राष्ट्राय स्वाहाः)		२
२	श्रीमद भगवदगीता पाठ		५
३	खुल्या मनाने संघात या – पू. सरसंघचालकांचे आवाहन		६
४	राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ : हिंदुत्वाचा महायज्ञ	आशुतोष पाटणकर	८
५	सुंदरबन येथे संघाने केलेले मदतकार्य	रणजित राँय / विकास फ़डके	१२
६	संघसंस्थापक प.पू.डॉ.हेडगेवार	सुहास कुलकर्णी	१५
७	वंदनीय सरस्वतीबाई तथा ताई आपटे		१८
८	राजमाता पुण्यशील जिजाबाईसाहेब	सुभाष खडकबाण	१९
९	Adishakti - Divine Form of Stree Shakti	चंचल मालवीय	२३
१०	ह.अफ़जलखान-शिवाजी महाराज भेट		
	धर्मनिरपेक्षतेचा नवाअध्याय	विनायक बेलापुरे	२७
११	अर्थतज्ञ नलिनी पंडित	कु.अपूर्वा जडये	३५
१२	चंदन है इस देश की माटी	द्वारा आदित्य गोखले	३७
१३	दिनविशेष		

मातो गता!

सीमोल्लंघनाचा ,शिलंगणाचा. साडेतीन मुहूर्तापैकी एक दिवस ,प्राचीन भरतभू मध्ये आदिशक्तीने – सिंहारूढ दुर्गामातेने ९ दिवस, ९ रात्री अथक झुंजून उन्मत्त महिषासुराचा वध करून संपूर्ण पृथ्वीला

त्याच्या दहशतवादातून, अत्याचारातून मुक्त केल्याचा दिवस ! शांतताप्रिय हिंदूंचा दहशतीवर विजय प्राप्त करण्यासाठी नगरांच्या, ग्रामांच्या सीमा ओलांडून बाहेर पडण्याचा दिवस. याच दिवशी १२ वर्षांच्या वनवासानंतर आणि १ वर्षांच्या अज्ञातवासानंतर शमीच्या वृक्षाच्या ढोलीत लपवून ठेवलेली शस्त्रे अर्जुनाने काढून हातात घेतली , कौरवांनी केलेला अन्याय धुवून काढण्यासाठी.

याच दिवशी अर्वाचीन भारतभूमी मध्ये अपमानित,असुरक्षित आणि दुर्लक्षित हिंदूंसाठी पुन्हा एकदा उषःकाल होत होता. अश्विन शुद्ध १० विजयादशमी शके १८४७ (इ.स.१९२५) या दिवशी परमपूजनीय डॉक्टर केशव बळिराम हेडगेवार यांनी त्यांच्या घरी विजयादशमीच्या सुमुहूर्तावर श्री.भाऊसाहेब कावरे , अण्णा सोहोनी , बापुराव हुद्दार आदी पंधरा-वीस जणांना जमवून " आपण आज संघ सुरू करत आहोत " इतक्या साध्या शब्दात संघाची सुरुवात केली. ना गाजावाजा , ना निधी , ना अध्यक्ष-उपाध्यक्ष , ना पाटी , ना समारंभ ना वृत्तपत्रीय गाजावाजा ! अगदी भावी संघाच्या वाटचालीचे दर्शन घडविणारा , प्रसिद्धीपराङ्गमुख ! अद्याप नावही न ठरलेल्या संघाच्या कार्याला मात्र लगेचच सुरुवात झाली.

हिंदूंना संघटीत करू पाहणाऱ्या या संघटनेचे नाव मात्र ठरले १७ एप्रिल १९२६ या दिवशी ! हिंदूस्थानाला राष्ट्रपण मिळवून देण्यास ज्या हिंदू समाजाने अनादी काळापासून जे अथक प्रयत्न केले त्याचा ज्हास केवळ मुसलमानी आणि ब्रिटीश यांच्या आक्रमणामुळेच झाला असे नसून राष्ट्रीय भावना शिथिल झाल्यामुळे हा दिग्विजयी समाज शेकडो वर्षे परकियांच्या पाशवी सत्तेखाली चिरडला गेला.हिंदू समाज हा सामर्थ्यशाली होता, ज्ञान,धन,शस्त्रे,शौर्य अश्या कोणत्याही गोष्टीत कमी नसतानाही "या राष्ट्राचा मी एक घटक आहे व त्यासाठी मी माझे जीवन व्यतीत केले पाहिजे" ही कर्तव्याची जाणीव बुजल्यामुळे , "मला काय त्याचे ही वृत्ती बळावल्यामुळे "साऱ्या शक्तीनी युक्त असूनही आपला समाज परक्यांपुढे पराभूत झाला.म्हणूनच समाजाच्या नसानसांत ह्या राष्ट्रीयतेच्या भावनेचे बीजारोपण करून एक अनुशासित,चारित्र्यसंपन्न , ध्येयवादी आणि सेवामय जीवन जगणारा समाज निर्माण करणे आणि त्याला दिग्विजयी राष्ट्रात रुपांतरित करणे असा संकल्प पू.डॉक्टरांनी सोडला. याचेच नांव राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ !

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ हा मुसलमानांच्या विरोधासाठी स्थापन झाला हा अपप्रचार, स्वतःला हिंदू म्हणवून घेण्यापेक्षा हिंदी म्हणवून घेण्यात धन्यता मानणाऱ्या नेत्यांनी केला.संघाचे इतके संकुचित रूप गेल्या ८४ वर्षांत कधीच नव्हते.वास्तविक हिंदूस्थान हाच आमचा प्राण हेच आमचे सर्वस्व अशी निष्ठा जशी हिंदूंची आहे तशी काही प्रमाणात अपवाद वगळता , ती मुसलमानांची आढळत नाही.त्यांची निष्ठा नेहमीच अरबस्थानातील पवित्रभूमीशी राहिली आहे.(भारत-पाक क्रिकेट सामन्याच्यावेळी भारताच्या पराभवावर फ़टाके उडवणे,मिठाई वाटणे यातून ते अनेकदा स्पष्ट झाले आहे.)तशी निष्ठा मातृभूमि प्रती ठेवा हे त्यांना समजविण्यास जावे तर हिंदू घाबरतात हा त्यांचा गैरसमज होतो.वंदेमातरम चा वाद निष्कारण चिघळत ठेवला जातो. म्हणूनच हिंदुत्व हेच राष्ट्रीयत्व सांगण्यासाठी हिंदू-संगठन महत्वाचे ठरते.

पं.मदनमोहन मालवीयांनी एका ठिकाणी म्हटले होते "हिंदूंच्या अंगी भ्याडपणा आणि दुर्बलता नसती तर अनेक हिंदू मुस्लिम दंगे टळले असते". एखाद्या लाखाच्या हिंदूवस्ती मध्ये फ़क्त वीस हजार मुसलमान रहात असतील तर "भावना दुखावल्या तर काय ?" याची विवंचना हिंदूंना वाटत असते पण मुसलमानांना मात्र एक लाख हिंदूंचे मन दुखावले तर काय याची चिंताच वाटत नसते. याचे कारण म्हणजे जाती-जातीच्या , भाषावार , प्रांतवार अस्मितेच्या कल्पनांनी विखुरला गेलेला असंघटीत असणारा हिंदू समाज.नुकत्याच झालेल्या गणपति उत्सवातील जातीय दंग्यातही ही गोष्ट प्रकर्षाने जाणवल्याशिवाय राहात नाही.त्यामुळे मैत्री ही नेहमी समान तत्वावर बहरते , पण एक बलिष्ठ, उन्मत्त आणि एक भ्याड, दुबळा यांच्यात मैत्री होत नसते.यासाठीच स्वतःच्या घराच्या खिडकीत पडद्याच्या आडोश्याने उभे राहून त्रयस्थपणे शेजाऱ्यावर चाललेले अत्याचार पाहणाऱ्या असंघटीत हिंदूंसाठी हिंदू संगठन अत्यावश्यक ठरते.आज शेजारचा जात्यात असेल तर तुम्हीही सुपात आहात हे विसरता उपयोगी नाही. अखेरीस अजापुत्रां बलिं दद्यात - शेवटी बळी हा बोकडाचाच दिला जातो , त्यालाच हलाल केले जाते. सिंहाचा बळी देण्याचा विचार ही कुणाच्या मनाला शिवत नसतो.

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघावर नेहमी राष्ट्रद्रोही असा ठपका ठेवला जातो. ज्यात त्यात संघाचा हात आहे असे म्हणले जाते.एखाद्या घटनेत परकिय शक्तींचा हात आहे किंवा संघाचा हात आहे असे म्हणायला पुरावा लागत नसतो. संघ जर राष्ट्रद्रोही असता तर भारताच्या पंतप्रधानांनी स्वतः संघाला १९६३ सालच्या प्रजासत्ताक दिनाच्या संचलनाच्या वेळी दिल्लीत बोलावले नसते. १९६२ सालच्या भारत-चीन युद्धात बजावलेल्या कामगिरीची ती एक पावतीच आहे.

राष्ट्रवाद, चारित्र्यसंपन्न ध्येयवाद, अनुशासन, सेवाभाव आणि सर्वात महत्वाचा म्हणजे संघाचा प्रसिद्धीपराङ्गमुखता हा स्थायीभाव आहे.जे काम करायला कोणी पुढे होत नाही ते काम करायला संघाचे स्वयंसेवक पुढे येतात.मग ते फ़ाळणीच्या वेळचे हिंदूरक्षण असो की भूकंप-वादळे-सुनामी-साथीचे आजार सारख्या नैसर्गिक आपत्ती असोत संघ स्वयंसेवक रोगराई पसरू नये म्हणून सडलेल्या मृत शरीरांवर अंत्यसंस्कार करण्यापासून ते बचावलेल्या नागरिकांना संरक्षण,रोजी-रोटी,निवास,धीर देणे,सुश्रूषा अश्या जबाबदाऱ्या कसोशीने आणि समर्पित भावनेने पार पाडताना दिसतात, तेही कोणताही दिखावा , गाजावाजा, डामडौल न करता !

नेहमी संघाच्या राष्ट्रवादावर टीका केली जाते पण कोणतीही सरकारी मदत नसताना सुमारे १.५ लाखाच्यावर शैक्षणिक, वैद्यकीय प्रकल्प चालवणारा संघ ही अशी एकमेव विशाल संस्था असेल.त्याचा यापुढील अंकांतील लेखमालेत जरूर विस्ताराने उल्लेख होईलच पण दुर्गम आदीवासी भागात चालणारी एकल विद्यालये(एक शिक्षकी शाळा) ही संघाची समाजाला दिलेली देण आहे हे कित्येकांना ठावूक ही नसते. इतक्या प्रसिद्धी पासून दूर राहून संघ कार्य करीत असतो याचा अचंबा वाटण्याचेही काही कारण नाही कारण संघाच्या दृष्टीने तो 'स्वतःच्या देशबांधवांच्या उत्थानासाठी काम करत असतो , त्यात विशेष ते काय' ? लायटिंग करून , चॅनेलवाले, वर्तमानपत्रवाले बोलावून तात्पुरते हातात झाडू,आदिवासी मुले घेऊन फ़ोटो काढण्यासाठी किंवा बळजबरीने-लालूच दाखवून-सेवा केली त्याचा मोबदला धर्मांतरण करून द्यावा अश्या हेतूने तो हे काम करत नसतो इतके समजले तरी संघाबद्दलचे गैरसमज पसरविण्याची कोणाची इच्छा होणार नाही.

संघाचे स्वातंत्र्यचळवळीत योगदान काय असा कुचकट प्रश्न काही काँग्रेस म्हणजेच स्वातंत्र्यलढा हे समीकरण मांडणारे अडाणी विचारत असतात.ज्यांना संघाबद्दल थोडी जरी माहिती आहे ते असला मुखपणाचा प्रश्न विचारणार नाहीत.संघाचे संस्थापक पहिले सरसंघचालक डॉ. हेडगेवार त्यांच्या सुरुवातीच्या काळात समर्पित क्रांतीकारक होते. आणि ज्यांना सत्याग्रह, तुरुंगवास इतकीच भाषा समजते त्यांच्यासाठी दोनच गोष्टी भरपूर सांगून जातील.२३ फ़ेब्रुवारी १९२१ पासून एक महिन्यापर्यंत त्यांच्यावर भाषणबंदी होती.असहकार आंदोलनात भाग घेतल्याबद्दल १९ ऑगस्ट १९२१ पासून एक वर्षे त्यांना नागपूर कारागृहात सश्रम कारावासाची शिक्षा झाली होती. ते १२ जुलै १९२२ रोजी कारागृहातून बाहेर पडले होते.पुढे २६/१/१९३० रोजी 'सर्व हिंदुस्थान भर संपूर्ण स्वातंत्र्यदिन पाळण्यात यावा ' या पं. नेहरुंच्या आवाहनावर संघाच्या सर्व शाखांवर तो दिवस पाळला गेला होता.२२ जुलै १९३० ते १४ फ़ेब्रुवारी १९३१ या काळात त्यांना पुसद,यवतमाळ येथे जंगल सत्याग्रह केल्याबद्दल

कारावास झाला होता.असहकार आंदोलनातच भाग घेतला तरच देशभक्त मानणाऱ्यांसाठी इतक्या घटना पुरेश्या ठरतील.संघाविषयीच्या आगामी लेखांकात याविषयी अधिक माहिती देण्यात येईलच.

परमपूजनीय माधव सदाशिव गोळवलकर गुरुजींनी दिलेल्या " इदं न मम , राष्ट्राय स्वाहा " (माझे यात काही नाही , तर सर्वकाही राष्ट्राला समर्पित आहे) या तत्वावर विश्वासून चालणारी चारित्र्यवान , जातीपातीचा,प्रांतिक तसेच भाषावार भेदभाव यःकिंचितही न पाळणाऱ्या स्वयंसेवकांची विशाल वटवृक्षरूपी संगठना आहे .या समर्पित भावनेमुळेच कदाचित असूये पोटी तिचा काही शक्तींकडून राग राग केला जात असावा, तिच्याबद्दल अपप्रचार केला जात असावा.

हिंदूंचे संगठन ही काळाची फ़ार मोठी गरज आहे.आगामी १५-२० वर्षे हिंदूंची परीक्षा पहाणारी आहेत. पूजनीय सरसंघचालक मोहनजी भागवत यांनी हिंदू समाज संगठनाचे कार्य येत्या २०-२५ वर्षात पूर्ण होईल अशी खात्री व्यक्त केली आहे.तसेच त्यांनी संघाच्या राष्ट्रकार्याबद्दल सांगताना म्हटले आहे की केवळ सत्तेच्या माध्यमातूनच क्रांती होईल यावर संघाचा विश्वास नाही तर समर्पित,चारित्र्यसंपन्न नागरिक घडविण्यातूनच देशहित साधले जाईल. संघाचे काम हे गजराच्या घड्याळासारखे आहे.सुखनिद्रेतून जागवून कार्यप्रवण करणारे ! गोड साखरझोपेतून,सुखस्वप्नातून उठवून परिस्थितीचे भान आणल्याबद्दल कदाचित त्या गजराच्या घड्याळाचा काही जणांना सुरुवातीला रागही येतो पण त्या घड्याळाची उपयुक्तता वादातीत असते.

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाला वर्धापनदिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा !

श्रीमद् भगवद्गीता (पाठ : (पाठ : द्वितीयोऽध्यायः -- सांख्ययोग))

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैव पापमवाप्स्यसि ॥

(हे अर्जुना ,)सुख आणि दुःख , लाभ आणि हानि , जय आणि पराजय सारखेच समजून (त्यांचा विचार न करता) , युद्धाला तयार हो. असे (क्षत्रिय धर्म पालन) केल्याने तुला पाप लागणार नाही.

खुल्या मनाने संघात या पू.सरसंघचालकांचे आवाहन

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ ही अनुभवायची बाब आहे. संघात येण्या जाण्याचे मार्ग मोकळे आहेत. खुल्या मनाने संघात या , संघाचा अनुभव घ्या आणि मग लोकांना संघ काय आहे ते सांगा , असे सांगून सरसंघचालक डॉ.मोहनराव भागवत यांनी लोकांना संघात येण्याचे आमंत्रण दिले आहे. संघाच्या तृतीय वर्ष संघ शिक्षा वर्गाच्या समारोप प्रसंगी मार्गदर्शन करताना ते बोलत होते.

संघ स्वतःचे नाव मोठे व्हावे म्हणून कार्य करीत नाही. तो या देशासाठी आणि या देशातील सर्व समाजासाठी काम करीत असतो असे सांगून ते म्हणाले , आपल्याला खंडित का होईना पण स्वातंत्र्य मिळून ६२ वर्षे झाली आहेत. तरीही स्वातंत्र्यापूर्वीची सर्व संकटे आजही विद्यमान आहेत. आम्ही धोरणे बदलून पाहिलीत. सरकारे बदलून पाहिलीत. परंतु संकटे काही संपली नाहीत. या संकटांना संपवायचे असेल तर , राष्ट्रीय इच्छाशक्तीचे जागरण करून देशासाठी तन , मन , धन समर्पित करण्यासाठी सर्वसामान्यांमधील देशात्म भावनेला जागवून त्यांच्यातील सद्गुणांचा स्तर उंचावून त्यांना उभे करावे लागेल. हा मार्ग लांबचा वाटत असेल ; परंतु तोच एकमेव असल्याने सर्वात जवळचा आहे. संघ आपल्या स्थापनेपासून हेच कार्य करीत आहे.

आम्ही भारतीय आहोत म्हणजे काय , असा प्रश्न उपस्थित करून ते म्हणाले , विविधतेतील एकता हे आमचे वैशिष्ट्य आहे. आमचे वैशिष्ट्यच आमची ओळख आहे. परस्परांचा सन्मान करण्याची गोष्ट जगातील सर्व देश करतात. हे जर सर्वांना मान्य असेल तर मग मतांतरण कसे काय होत आहे ? कारण भारत सोडून जगातील सर्व देश कट्टर आहेत. 'मेरा ही सही ; तुम्हारा गलत ' हेच त्यांचे सांगणे असते. परंतु भारत मात्र, हे सारे विश्व एकाच सत्याचे विविध अविष्कार आहेत, असे मानतो. हा विचार भारताची ओळख आहे. हीच भारतीयता आहे आणि हेच हिंदुत्व आहे. हे तत्व आमच्या रक्तात इतके मिसळले आहे , की

ते वेगळे करताच येणार नाही.

भारतीयता आणि हिंदुत्व समानच आहे , हे स्पष्ट करुन ते म्हणाले , भारतीयता म्हणण्याला आमचा विरोध नाही , पण हिंदुत्व शब्द आम्ही सोडणार नाही.भारतीय म्हणताना कुठला भारत धरायचा ? १४ ऑगस्ट १९४७ चा की १५ ऑगस्ट १९४७ चा ? भारतीय या शब्दाला भौगोलिक अर्थ प्राप्त असल्याने तो या देशाच्या मूळ ओळखीला शतप्रतिशत व्यक्त करु शकत नाही.

अफगाणिस्तानापासून ते श्रीलंकेपर्यंत , इकडे थायलंड ब्रह्मदेशापर्यंत आपला भारत देश होता.जिथे जिथे हिंदुभाव कमी झाला, हिंदू लोकसंख्या कमी झाली , तो भाग भारतापासून दूर झाला. 'जो हिंदुभाव से हटा , वह भारत से कटा ' ! आणि अशाच ठिकाणी दहशतवाद , नक्षलवाद,फुटीरता वाढीस लागली आहे.या सर्व समस्या संपवून देशाचा खऱ्या अर्थाने विकास करायचा असेल तर, संस्कृतीच्या माध्यमातून होणाऱ्या संस्कारातून जेव्हा सर्वसामान्यांची जागृती होईल, तेव्हाच ते होईल.

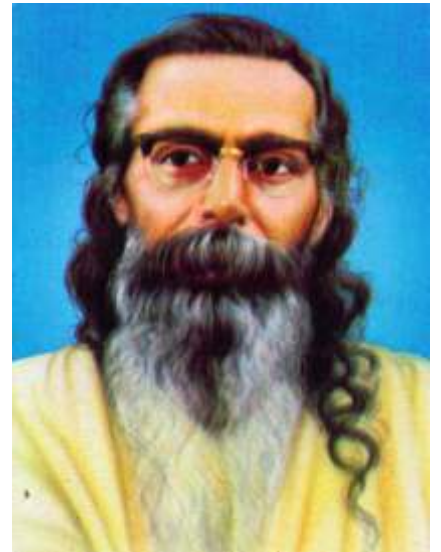
नेमके हेच काम कुणी करीत नाही.म्हणून जे काम कुणी करत नाही , ते काम संघ करीत आहे.हे काम संघासाठी नाही , देशासाठी आहे.हे कार्य करताना जो आनंद येतो तो विलक्षण असतो.

(सौजन्य :तरुण भारत)

अमृतवचन

ज्यांच्या स्नायूंमध्ये सामर्थ्य, डोळ्यात आदर्शाचे तेज
आणि प्रतिकूल परिस्थितीत किंवा प्रलोभनांच्या
वादळातही जे सागरासारखे निश्चल राहू शकतात असे
तरुणच विजय संपादन करीत अंतिम ध्येय
साध्य करतात.

– पू.श्री. गोळवलकर गुरुजी –

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ ... हिंदुत्वाचा महायज्ञ – समिधा १

-- श्री. आशुतोष पाटणकर --

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ... नाव उच्चारले की वेगवेगळे मतप्रवाह ऐकायला मिळतात. जातीयवादी संघटना, अतिरेकी संघटना, गांधीहत्या, बाबरी मशीद, धर्मांध. आणखीन काय काय... हिंदुस्थानात जरा काही वेगळे घडले की लालभाई, तथाकथित गांधीवादी, समाजवाद्यांचा आरडाओरडा सुरू होतो, याला जबाबदार हिंदुत्ववादी संघच. घाला बंदी संघावर. कारवाई करा संघ स्वयंसेवकांवर.

पण याच्या बरोबर विरुद्ध चित्र दिसते लाखो हजारी हिंदु घरांत, संघ स्वयंसेवकांत, संघ शाखांवर. काहीही झाले तरी तिथे लगबग दिसते ती शाखास्थानावरच्या गुरुस्थानी असलेल्या परमपूज्य भगव्या हिंदुध्वजाला वंदन करण्याची, मातृभूमीस्तवन करण्याची, लाल, हिरव्यांच्या विरोधाला न जुमानता वंदे मातरमचा उद्धोष करत तोच भगवा हिंदुध्वज शीरोधार्य करण्याची.

खरंच, काय आहे राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ? कोणाचे किती खरे? काय आहेत संघाची तत्वे? कोण राष्ट्रद्रोही? कोण राष्ट्रप्रेमी? काय आहे प्रचारक? काय करतो संघ परिवार? अशी काय जादू आहे या संघटनात, की एवढे आरोप होऊन, इतके विरोधक असूनही संघ टिकलाय, वाढतोय? हिंदुस्थानच नव्हे, जगभरात पसरलेले लक्षावधी स्वयंसेवक, जवळपास साठ हजारहून अधिक शाखा आणि जवळपास आठ हजार प्रचारक असलेला संघ खरंच काय आहे? काय केलंय संघाने गेल्या ८५ वर्षात?

आपल्याला जावे लागेल एकोणीसाव्या शतकाच्या सुरुवातीस. भौगोलिकदृष्ट्या अखंड पण मानसिकदृष्ट्या ८०० वर्षे दुभंगलेल्या अखंड हिंदुस्थानात. वंगभंगानंतर तत्कालिन इंग्रज सरकारने प्रिस्ट्ले सर्क्युलर सर्व देशभरातील शाळांमध्ये फिरवले होते. यानुसार वंदे मातरमचा घोष हा अपराध मानला गेला होता. याच्याविरुद्ध आवाज उठणे स्वाभाविक होते. १९०८ साली नागपूरमधल्या एका शासकीय शाळेत शिक्षण घेत असलेल्या एका विद्यार्थ्याने गुप्तपणे हे परिपत्रक ठोकण्याचा बेत आखला. शाळेची शासकीय तपासणी सुरू असताना शाळेतल्या प्रत्येक विद्यार्थ्याकडून सरकारी अधिकारी वर्गाचे स्वागत वंदे मातरमच्या जोरदार घोषाने केले गेले. शाळाचालकांनी विद्यार्थ्यांवर क्षमा मागण्याचे दडपण आणले. ज्या विद्यार्थ्याने ही योजना आखली होती, त्याने अर्थातच क्षमा मागण्यास नकार दिला. त्यामुळे त्याला शाळा सोडावी लागली. या विद्यार्थ्याचे नाव केशव बळीराम हेडगेवार. या घटनेनंतर

त्यांनी यवतमाळ येथे शाळेत प्रवेश घेतला. पण ती शाळाच सरकारने बंद केली. शिक्षणाची प्रचंड ओढ असलेले केशवजी पुण्यात आले. मुंजाबाच्या बोळात शंकराचार्य मठात आपल्या दोन मित्रांसोबत ते रहायला लागले. दोन महिने पुण्यात अभ्यास करून या तिघानीही कलकत्याच्या राष्ट्रीय विद्यापीठाची परीक्षा यशस्वीरित्या पार केली.

याच काळात वंघ फाळणीनंतर हिंदू-मुसलमान वादाला दंगलीचे स्वरूप यायला लागले होते. हिंदु मानबिंदू असलेल्या शिवनेरी किल्ल्यावर एक पडके दुर्लक्षित मंदिर, महाराजांचे पडके जन्मस्थान आणि त्याच्या शेजारीच दिमाखात उभी असलेली मोठी मशिद, हातात शस्त्रे घेतलेले आणि हिंदुंच्या मागे लागलेले मुसलमान केशवजी रोज पहात आणि खंतावत. खंतावत कारण त्यांना मुसलमानी ऐक्य दिसत होते आणि दुभंगलेले हिंदुही दिसत होते. यातूनच एक प्रभावी हिंदु संघटन करण्याचे नुकतेच डॉक्टर झालेल्या केशव बळीराम हेडगेवारांनी मनाशी पक्के केले. १९२५ साली विजयादशमीच्या मुहूर्तावर डॉक्टरांनी नागपूरात हिंदु संघाची स्थापना केली. त्यावेळी हा हिंदुसंघ केवळ नागपूरापुरताच मर्यादित होता. पण डॉक्टरांना हा संघ संपूर्ण देशभर पसरवायचा होता. त्यामुळेच १९२७ साली या हिंदुसंघाचे नाव बदलून ते राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ असे केले. १९३२ सालानंतर विदर्भातून डॉक्टर संघप्रचारासाठी बाहेर पडले. बाहेरची पहिली शाखा स्थापन झाली पुण्यातल्या मोतीबागेत. नरसिंह चिंतामण केळकर यांच्या घरी पुण्यातल्या अनेक सुशिक्षित विद्वानांच्या उपस्थितीत डॉक्टरांनी संघाची भुमिका मांडली. सर्व शंकांना यशस्वीरित्या परतवल्याने पुण्यात संघाचा प्रचार लगेच केला गेला.

आज जी शाखा दिसते, ती संकल्पना राबवली मध्यप्रदेशातून मुंबई पुण्यात शिक्षणासाठी आलेल्या स्वयंसेवकांनी. संघाचा प्रसार करण्याचे काम करणारे हिंदु "क्रुसेडर्स" आहेत, असा प्रचार मुसलमान नेते आणि इंग्रज करू लागले. त्यावर "हिंदु हा क्रुसेडर असू शकत नाही, तो प्रसार करतो. प्रचार करतो. म्हणून त्याला प्रचारक म्हटले जावे" हा निर्णय डॉक्टरांनी घेतला. १९३५ सालानंतर संघ भारतभरात स्थिर होऊ लागला. संघाचे कवायत वर्ग, संस्कार वर्ग याच काळात सुरू झाले.

संघाचे पहिले मोठे आंदोलन – (सोन्या मारुती सत्याग्रह)

साल १९३६. संघाचा महाराष्ट्राचा दूसरा अधिकारी शिक्षण वर्ग पुण्यात सुरू होणार होता. या वर्गात मार्गदर्शनासाठी डॉक्टर नागपूरहून पुण्यात आलेले असताना पुण्यातल्या सोन्या मारुती मंदिरात वाजत असलेल्या छोट्या घंटेवरून शेजारी असलेल्या मशिदीतल्या मौलवींनी कुरबुरी सुरू केल्या होत्या. अधिकारी वर्ग सुरू असताना या कुरबुरी चिघळून त्यातून दंगल पेटली.

पण संघाच्या प्रशिक्षित स्वयंसेवकांचा अंदाज नसलेल्या मुसलमानांनी या दंगलीत पहिल्यांदाच मार खाल्ला.

यावेळी डॉक्टरांनी एक भाषण केले. त्यात ते म्हणतात, "हिंदु समाजाविरुद्ध अन्याय उठाव करायला कोणी धजणार नाही, अशी परिस्थिती आपण निर्माण केली पाहिजे. एका क्षुल्लक घंटेवरून भांडण उकरून काढण्याचे धैर्य येथल्या मुसलमानांत दिसते, याचाच अर्थ अजूनही हिंदु संघटनांचे बळ अत्यल्प आहे, असाच होतो."

मार खाऊनही इंग्रज सरकारशी साटेलोटे असल्याने १९३७ सालच्या सुरुवातीस सरकारने सोन्या मारुतीच्या आसपासच्या परिसरात कोणतेही वाद्य वाजवायचे नाही असा दंडक घातला. कारण होते, या वाद्यघोषाने मुसलमानांच्या धार्मिक भावना दुखावल्या जातात. या एकतर्फी निर्णयाला विरोध म्हणून महाराष्ट्रभरातून वर्गासाठी पुण्यात आलेल्या जवळपास हजार स्वयंसेवकांनी २५ एप्रिल रोजी हनुमान जयंतीच्या दिवशी घंटानाद सत्याग्रह सुरू केला. अनपेक्षित हिंदू विरोधामुळे केवळ दोन दिवसात सरकारला हा लांगुलचालन करणारा कायदा बंद करण्यास भाग पडले.

संघाच्या ८५ वर्षांच्या वाटचालीतले हे पहिले यशस्वी आंदोलन म्हणावे लागेल.

संघ आणि भगवा ध्वज -

संघस्थानावर पहिल्या शाखेपासून भगव्या ध्वजाला वंदन करण्याची प्रथा आहे. त्याबाबत आद्य सरसंघचालक म्हणतात, "आजवरच्या भारतवर्षाच्या इतिहासाचे अध्ययन केले, तर हिंदुरष्ट्राचा एकमेव ध्वज 'भगवाच' हे ध्यानात येईल. हिंदुस्तानात आजवर अनेक क्रांती झाल्या. त्या सर्व क्रांतींच्या प्रवर्तकांनी याच भगव्या ध्वजाखाली राहून आपले कार्य केले आहे. शंकराचार्य ते स्वामी विद्यानंद यांनी धर्मसंस्थापनेचे कार्य केले ते भगवी धर्मपताका घेऊनच.

रामदासस्वामींपासून ते स्वामी विवेकानंदांनी भगवी वस्त्रेच पवित्र मानली. रामायणकालापासून भगवा ध्वजच आपल्या शौर्यपरंपरेचे प्रतीक मानलेले आढळते. या भगव्यानेच आपल्याला स्वाभिमान शिकवला. प्रेरणा देण्याचे महत्कार्य केले. सदैव मार्गदर्शकाची भूमिका पार पाडणारा हा भगवा ध्वज आपल्या गुरुस्थानी मानला पाहिजे. त्याला सदैव वंदीले गेले पाहिजे."

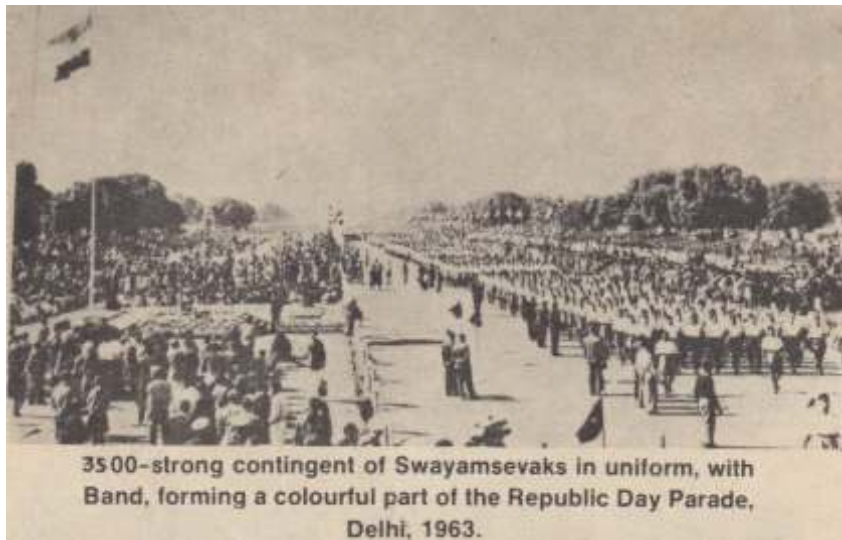
संघ हळूहळू भारतवर्षात मूळ धरू लागला होता. डॉक्टरांना आदरणीय श्रीगुरुजी १९३५ च्या सुमारास भेटले. त्यांच्या अफाट वक्तृत्वाने डॉक्टर प्रभावित झाले आणि साधारण १९३७ च्या सुमारास श्रीगुरुजींना पश्चिम प्रांत कार्यवाहकपदाची धुरा सोपवण्याचा निर्णय आद्य सरसंघचालकांनी घेतला.

१९४० च्या सुरुवातीपासून डॉक्टरांनी हिंदुत्व आंदोलन तीव्र करण्यास सुरुवात केली. मे महिन्यात स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी महाराष्ट्र प्रांत कार्यालयाला भेट दिली. त्यावेळी केलेल्या छोटेखानी भाषणात ते म्हणतात, "आज हिंदुराष्ट्राची स्थिती अत्यंत खालावलेली आहे. अशा स्थितीत रा.स्व.संघ हेच आशेचे एकमेव स्थान आहे. आज जे संघ करत आहे, तेच महान राष्ट्रांनाही करावे लागले होते. दुर्बलतेतून सबलतेत येण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे संघटन. म्हणून तुम्ही तुमच्या नेत्यांवर संपूर्ण विश्वास ठेवा. ही एकमेव संघटना हिंदुराष्ट्राचा उद्धार करू शकेल."

डॉक्टरांनी बौद्धिक वर्गात केलेल्या भाषणात संघाची भूमिका सांगताना ते म्हणतात, "संघाची स्थापना जरी महाराष्ट्रात झालेली असली तरी संघाने कधीही प्रांतीय होऊ नये. अखिल हिंदुस्थान हे संघाचे कार्यक्षेत्र आहे. 'हिंदुस्थान हिंदुंचाच आहे' हा संघाचा महामंत्र आहे. आपल्याला हा मंत्र मानणारे विशिष्ट अंतःकरणाचे लोक हवेत ज्याना खऱ्या वेदांताचा अर्थ समजलेला आहे. या तरुणांची संघटना निर्माण करून आमचा धर्म, आमची संस्कृती आणि आमचा समाज यांची सर्वांगीण उन्नती करून त्याला ऊर्जितावस्थेत आणणे, हेच आमचे ध्येय होय."

यज्ञाची सुरुवात करून दिली होती. कार्य सुरूच होते. नागपूरात एका शाळेच्या पटांगणात सुरू झालेला हा यज्ञ सिंध, पूर्व बंगालपर्यंत पोहोचता पोहोचता महायज्ञ बनला होता. अथक कष्टांनी थकलेले डॉक्टर केशव बळीराम हेडगेवार नागपूरला असताना त्यांना टॉयफॉईड झाला, आणि दि.२१ जून १९४० या दिवशी त्यांचे देहावसान झाले. त्यांनी सांगून ठेवले होते, हिंदुत्व हाच श्वास आहे. माझे स्मरण करून मला त्या महान भगव्या ध्वजापेक्षा, हिंदुत्वापेक्षा मोठे करू नका. संघ वाढवा. संघटन वाढवा. शक्ती वाढवा. हिंदुत्व टिकवा. हिंदुत्वच वाढवा. या महायज्ञ चीरकालापर्यंत प्रज्वलीत ठेवा.

क्रमशः.

सुंदरबन येथे संघाने केलेले प्रचंड मदतकार्य -श्री.रणजित राय / विकास फ़डके

२५ मे २००९ चा दिवस."आयला" नावचे भयंकर वादळ आणि त्या पाठोपाठ प्रचंड वादळी पाऊस यांनी सुंदरबन (बंगाल) परिसराला झोडपून काढले.कालिंदी आणि रायमंगल नदीतील अनेक बेटे भोवतालच्या मानववस्ती पासून पूर्णपणे तुटली.अनेक गावांना रोरावणाऱ्या नदीच्या पाण्याने घेरले.त्या गावांचा मुख्य वस्तीशी असणारा संपर्क तुटला होता.हिंगलगंज गावात जाण्यासाठी ५० स्वयंसेवक धडपड करत होते.क्षितीजापर्यंत पसरलेल्या पाण्यात स्वतःला झोकून देऊन एकेका गावापर्यंत मदत पोचवण्यासाठी हे स्वयंसेवक अक्षरशः जीवाचे रान करत होते.वादळ ओसरले तरी ताशी ६० कि.मी. वेगाने वारे वहात होते.पाण्याला प्रचंड ओढ होती.

या स्वयंसेवकांनी एक होडी भाड्याने घेतली. सुमारे ६ टन मदतसामग्री वाहून नेण्याची त्या होडीची क्षमता होती.ही सामग्री पाण्याने वेढलेल्या एकेका गावापर्यंत त्यांना पोचवायची होती.जीव धोक्यात घालून त्यांनी हिंगलगंज , जेटीघाट,हेमनगर,मंदीरघाट व पार घुमटा या गावापर्यंत मदत पोचवण्यात यश मिळवले.हजारो गावकरी मदतीसाठी आसुसले होते.आलेल्या वादळाने त्यांच्या घरांची धुळधाण केली होती. खायला अन्न नाही, प्यायला पाणी नाही अश्या अवस्थेत या गावकऱ्यांनी ७२ तास काढले होते.त्यात नदीचे पाणी चढत असलेले पाहून अनेकांनी जगण्याची आशाच सोडून दिली होती.

उत्तर चोवीस परगणा जिल्हा कार्यवाह श्री.सुकुमार वैद्य यांनी मदतकार्य मोहिमेचे नेतृत्व केले.सुरुवातीला लोकांना वाटले की मदत घेऊन सरकारी कर्मचारीच येत आहेत.म्हणून मदत पाठवण्यात इतका विलंब केल्याबद्दल त्यांनी शिव्याशाप द्यायला सुरुवात केली होती.पण जेव्हा त्यांना समजले की ही सरकारी मदत नसून संघाचे स्वयंसेवक आपला जीव धोक्यात घालून मदत घेऊन आले आहेत , तेव्हा त्यांना कमालीचे आश्चर्य वाटले.गैरसमजातून दूषणे दिल्याबद्दल त्यांनी

क्षमाही मागितली.घराघरांत चिखल आणि राडीचे साम्राज्य पसरलेले होते. त्या दलदल चिखलातून पाय उचलत कोरडे अन्न,पाण्याच्या बाटल्या,दूध पावडर,कपडे घराघरात पोहोचवत गावकऱ्यांना मानसिक आधार देत स्वयंसेवक पुढे जात होते."आम्ही तुमच्या सोबत या जीवनमरणाच्या संकटात आहोत" असा विश्वास गावकऱ्यांना देत होते.

हिंगलगंजचे मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्षाचे आमदार गोपाळ गयेन यांना जनतेच्या प्रचंड संतापास सामोरे जावे लागत होते.२ जून रोजी मुख्यमंत्री बुद्धदेव भट्टाचार्य यांनाही मदत पाठवत नसल्याबद्दल नागरिकांनी अक्षरशः शिवीगाळ केली.ज्यांना नागरिकांनी निवडून दिले , सत्ता मिळवून दिली , ते जबाबदारी टाळत होते आणि कोणतीही अपेक्षा न ठेवता संघस्वयंसेवक मात्र आपल्या देशबांधवांच्या सेवाकार्यात स्वतःला झोकून देत होते, याचा परिणाम त्या अडचणीत सापडलेल्या त्रस्त नागरिकांच्या मनावर होत होता.

आयला वादळ येऊन गेल्याला आठवडा झाला तरी हजारो नागरिक बेघर अवस्थेत होते.कोणाचीच मदत न पोचल्यामुळे गोंधळलेले, घाबरलेले होते.ज्यांना शक्य होते त्यांनी बोटी मिळवून दूर सुरक्षित ठिकाणी पलायन केले.पण हे साऱ्या समाजाला जमणार नव्हतेच. भांडीकुंडी,चीजवस्तू गमावलेले होते.शिल्लक राहिलेल्या घरातील धान्य भिजले होते. चिखलमय झाले होते.कुजून गेले होते.मुलींच्या लग्नासाठी जमवलेले ४ पैसे वाहून गेले होते.अश्या अनेक अडचणी प्रत्येकाला होत्या.पूर्णिमा मंडल मधील दक्षिण योगेश गंज हे बांगला देश सरहद्दीजवळचे गाव.इथे नवेच संकट उभे राहिले होते.बांगला देशातून येणाऱ्या भुरग्या चोरांनी सरहद्दीच्या गावांत अक्षरशः दरोडे घालायला सुरुवात केली होती.वादळात जे काही वाचले होते ते या बांगलादेशींनी लुटून नेले.

सुंदरबन क्षेत्रात उत्तर व दक्षिण चोवीस परगणा विभागात संघकामाचे चांगले जाळे विणले गेले आहे.९० गावात एकल विद्यालय प्रकल्प चालू आहे.जवळच्या २ जिल्ह्यातील स्वयंसेवकांनी ३२ ठिकाणी त्वरित आधार शिबिरे सुरु केली. ३०,००० गावकऱ्यांच्या जेवणाची सोय केली.हसनाबाद , गजन ,संदेशखाली,

हिंगलगंज या विभागात सर्वात जास्त नुकसान झाले होते.बसंतीताला विभागात दोन पूरग्रस्त सहाय्यता केंद्रे स्वयंसेवकांनी चालवली.त्यात रोज ४००० गावकऱ्यांना जेवण दिले जात होते.

राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे अ.भा.प्रचारक प्रमुख डॉ.मनमोहन वैद्य यांनी हसनाबाद परगण्यातील अनेक गावांना भेट दिली.तेथील पूरग्रस्त नागरिकांचे हाल पहावत नव्हते.संघस्वयंसेवक वादळ पावसात जीव धोक्यात घालून मदत सामग्री पोचवण्यासाठी कसे फिरले याचे अनेक अनुभव त्यांना बासंती , कुलतुली, गोसाबा, पठाणखली,हेमनगल मंदीरघाट येथील गावकऱ्यांनीच भरभरून सांगितले.स्वयंसेवक भाताचे हंडे शिजवून ते बोटीतून गावागावात घेऊन जात होते आणि नागरिकांना जेऊ घालत होते.

या प्रचंड मदत कार्यासाठी धनही पुष्कळ लागले. संघस्वयंसेवकांनी स्वतः पदरमोड करून सुरुवातीचे पैसे उभे केले.तसेच अर्थ सहाय्यासाठी नागरिकांना आवाहन केले.मोठ्याप्रमाणावर मदत जमाही झाली.परंतु बेघर झालेल्या नागरिकांच्या पुनर्वसनाचे कार्य आता संघाने हाती घेतले आहे. त्यासाठी श्री.मनमोहनजी वैद्य यांनी देशभरातील नागरिकांना "वास्तुहारा सहाय्यता समिती" च्या नावाने निधी देण्याचे आवाहन केले आहे.

(फ़ोन नं:०३३-२५४३१९७६, ईमेल: vakkolakata@gmail.com)

संघसंस्थापक परमपूजनीय डॉ. हेडगेवार - श्री. सुहास कुलकर्णी -

परमपूजनीय डॉ.हेडगेवार यांचे जीवन संघस्वयंसेवकांचा आदर्श आहे. ते एक स्फूर्तीकेंद्र आहे.डॉक्टरांच्या जीवनाचा नीत अभ्यास केल्यास आपल्या राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाशी संबंधित सर्व शंकांचे निरसन होतो आणि असेच समर्पित जीवन जगावे असाच विचार मनात रुजतो.

डॉक्टरांचे सर्व जीवन हिंदू समाजाच्या संगठनासाठीच वाहलेले होते.डॉक्टरांनी हिंदूंच्या पराभवाची कारणमीमांसा केली व केवळ हिंदू संघटित नाहीत म्हणूनच मार खातात हे सत्य त्यांना उमगले.

एकदा एक सभा उढळली गेली असता त्यांनी एका श्रोत्यास थांबवून कारण विचारले.

तो म्हणाला , "सभेत कोणीतरी साप फ़ेकला"

डॉक्टर म्हणाले,"मग तुम्ही काय केलेत ?"

तो , "मी काय करणार ? मी एकटा होतो ना ? एकटा काय करणार? "

भर गर्दीत असूनही स्वतःला एकटे समजणाऱ्या हिंदू समाजाची मानसिकता डॉक्टरांच्या ध्यानात आली आणि त्यांनी स्वतःला एकटे समजणाऱ्या हिंदू समाजाला संघटित करायचे ठरवले.आणि त्यातूनच १९२५ साली विजयादशमीच्या दिवशी त्यांनी राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाची स्थापना केली.

कलकत्त्याहून वैद्यकीय शिक्षण घेऊन आलेले डॉक्टर खरे तर त्यावेळच्या सर्वसामान्य तरुणांप्रमाणे सुखासिन आयुष्य जगू शकले असते.परंतु जाज्वल्य देशभक्ती उपजतच घेऊन आलेले डॉक्टर मातृभूमीच्या सेवेत गुंतून गेले.त्यांच्या घरची आर्थिक स्थितीही बेताचीच होती.बऱ्याचदा संघकार्यासाठी ते पायी प्रवास करीत असत.मोटार भाड्यात पैसे घालविणेही परवडणारे नव्हते.एकदा ते नागपूरपासून २५-३० मैल अंतरावरील अडेगांव येथे गेले होते आणि दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्यांना नागपुरात संघाच्या कार्यक्रमांला उपस्थित राहावयाचे होते.

वाहन मिळणार नाही हे लक्षात घेऊन त्यांनी रात्रीच चालायला सुरुवात केली आणि सकाळी कार्यक्रमाला वेळेत पोहोचले.

सुरुवातीच्या काळात डॉक्टर खूप रागीट आणि तापट होते.संघस्थापनेनंतर त्यांनी संघटनेसाठी आपला स्वभाव बदलला व ते खूप शांतही झाले.स्वतःसाठी कठोर व दुसऱ्या साठी कोमल असे त्यांचे वागणे असे.संघाच्या सुरुवातीच्या काळात स्वयंसेवकांची संख्या मर्यादित असे.शिविरात डॉक्टर वैयक्तिक लक्ष पुरवत असत.त्यांनी स्वयंसेवकांवर पुत्रवत प्रेम केले.१९३६ साली पुण्यातल्या एका शिविरात एका स्वयंसेवकाला पोटाची व्याधी होती तेंव्हा डॉक्टरांनी स्वतः त्याच्या पोटाला मालीश करून दिले आणि त्याला व्याधीमुक्त केले.

संघाची जसजशी वाढ होत गेली तसतशी पैशाची गरज वाढू लागली.स्वयंसेवक आपापल्या परीने प्रयत्न करीत असत. एका प्रौढ स्वयंसेवकाने कलकत्त्यातील सामाजिक कार्यकर्ते बाबू पद्मराज यांची संघशिविराला भेट घडवली जेणेकरून ते संघाला काही आर्थिक निधी उभा करून देवू शकतील. बाबू पद्मराज शिविर पाहून संतुष्ट झाले व त्यांनी 'संघाला किती रकमेची आवश्यकता आहे ? ' असे डॉक्टरांना विचारले.डॉक्टर म्हणाले ' त्याची काहीच आवश्यकता नाही.आपण स्वतःच संघाचे होणार आहात ; तेंव्हा वेगळ्या निधीची आवश्यकताच उरणार नाही.' अश्या तर्हेने डॉक्टरांनी आपल्या संवाद कौशल्याने व प्रामाणिक विचारांनी मोठमोठ्या समाजधुरिणांना संघाचे स्वयंसेवक बनविले, आपलेसे केले.संघ वृद्धिंगत होत गेला.

संघाच्या विचारधारेला बळ प्राप्त करून देणारा एखादा प्रभावी वक्ता उपलब्ध झाला तर संघकार्याचा विस्तार अधिक वेगाने होऊ शकेल असे डॉक्टरांना वाटत असे.भारतीय क्रांतिकारकांचे शिरोमणी स्वातंत्र्यवीर बॅरिस्टर सावरकर यांच्याशी संपर्क साधून त्यांचा विदर्भ दौरा आयोजित केला होता.प्रत्येक ठिकाणी त्यांचे भव्य स्वागत झाले."राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ आणि हिंदू समाजाचे भवितव्य '" या विषयावर सावरकरांची व्याख्याने झाली. ह्या भाषणातून स्वा.सावरकरांनी सांगितले "राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाच्या कार्याची तुलना, सभोवतार प्रलयाचे महातांडव

कोसळत असतानाही समग्र जीवसृष्टीला कोणताही भेदाभेद न मानता आश्रय आणि संरक्षण देणाऱ्या मत्स्याशीच होऊ शकेल. तो विशाल क्षेत्र व्याप्त करणार आहे.संघाच्या विस्तार कार्यातच त्याची गुणवत्ता दडलेली आहे."

प.पू.डॉक्टरांच्या दूरदृष्टीने स्थापन झालेल्या राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाबद्दल स्वा.सावरकरांनी काढलेले हे उद्गार किती तंतोतंत खरे ठरत आहेत हे आजच्या संघाच्या व्यापक स्वरूपावरून सहज लक्षात येते.

कोणताही जातीभेद न पाळता, भेदभाव न करता कार्यरत राहून अखिल हिंदू समाजाचे संगठन करणारी, नागरिकांना सुसंस्कारित करून देशभक्तीच्या ध्येयाने प्रेरित करणारी ही संगठना सदैव कार्यरत ठेवण्यासाठी आपणा सर्वांच्या सहकार्याची अपेक्षा आहे.

Vandaneeya Saraswatibai alias Tai Apte

Pramukh Sanchalika Of Rashtra Sevika Samiti

Vandaneeya Taiji always describes an ideal worker as one who has ice on her head and sugar on her tongue. In fact this is the real and appropriate introduction of her nature also. Vandaneeya Taiji (Saraswatibai) Apte, the Pramukh Sanchalika of Rashtra Sevika Samiti, is herself an embodiment of motherhood and leads the organisation in that Spirit.

Born in 1910 and brought up in the naturally beautiful and lively region of Konkan in Maharashtra, she assimilated the energetic evergreen lively attitude of nature.

She was fortunate to have an opportunity to stay with her paternal uncle, late Shri Lokmanya Tilakji the Father of Indian Unrest, who gave a clarion call of Independence. Taiji received her primary lessons of devotion, dedication and love for the motherland in his association.

In 1925 she was married to Shri Vinayakrao Apte, an advocate of Pune. He was Sangh Chalak of Pune city and Pune District. Ma. Vinayakrao never hankered after money and spent much of his time in propagating the principles of R. S. S. When Param Pujaneeya Doctor Hedgewar and Shri Guruji Golwalkar visited Pune, they always stayed with them only. On such occasions Va. Taiji had an opportunity of observing their lives closely and was influenced by them. After her marriage Taiji joined the tuition classes to learn Hindi, Sanskrit and English. But she could not complete it as she was busy with household duties. R. S. S. Workers, Pracharakas and Adhikaries always used to come in her home as there was no Sangha karyalaya; and staying in hotels was not the practice of those days. She was very prompt in her work and never grumbled about it. On the contrary she heartily received these unique guests. The homely atmosphere, motherly treatment and patriotic talk inspired them, when they were sick or homesick. Many Pracharakas still remember her tasty preparations.

The work of Rashtra Sevika Samiti, that we see in Maharashtra is her achievement and long standing efforts. With the help of Mananiya Indirabai Divekar of Karad, and Mananiya Kashitai Kulkarni of Solapur, she organised training camps of Sevikas, Shibirs and tours of the Districts in West Maharashtra.

In 1968, within one year, after the death of her husband she arranged All India Sammelan of Rashtra Sevika Samiti, which was held in Pune. This was the first function, when the Sevikas from all over India attended it. This proved to be her success in her work.

Taiji first started the organisation Rashtra Sevika Samiti in Pune. But when she came to know about Vandaneeya Mousiji Kelkar and her same type of work of organising Hindu women, she merged her organisation and her own identity also. She was a devoted, faithful follower of Vandaneeya Mousiji. Taiji was Pramukh Karyawahika of Rashtra Sevika Samiti.

She was well versed in Bhagwat Geeta and Dasbodh of Ramdas Swami. She believed more in service of mankind, than puja of idols. She was non assuming, affectionate and simple living. She was practical in taking decisions. Even in precarious conditions she never ruffled and took decisions in consultation with her colleagues. All these qualities were tested in the disaster of Panshet floods of Pune. She was then alert for 24 hours helping and organising the relief work. When Samiti adopted Rautwadi village, she often visited it and was very prompt in helping the villagers in all respects.

She inspires thousands of Sevikas by her talks and personal contacts. Her active life make others, and also the organisation active.

(Courtesy : Hindu Women's Universe)

राजमाता पुण्यशील जिजाबाईसाहेब

--श्री.सुभाष खडकबाण--

हिंदवी स्वराज्य संस्थापक छत्रपति शिवाजी महाराजांची जन्मदाती आई ही जिजाबाईसाहेबांची ओळख.पण त्यांची एव्हडीच ओळख करुन देणे हा त्यांच्यावर अन्याय होईल.

देवगिरीचे सम्राट यादवराव हे भगवान श्रीकृष्णाचे वंशज.या यादवरावांच्या घराण्यामधील लखुजीराजे जाधवराव यांच्या मातब्बर खानदानी घराण्यात सन १५९८ मध्ये जिजाऊसाहेबांचा जन्म सिंदखेडराजा येथे झाला.लखुजीराजे जाधवराव हे त्याकाळी निजामशाही दरबारातील एक कर्तृत्ववान, मातब्बर सरदार.घरी गजांतलक्ष्मी नांदत होती.अश्या ऐश्वर्यसंपन्न घराण्यात जन्मलेल्या जिजाबाईसाहेबांचे लग्न तितक्याच तोलामोलाच्या भोसले कुलातील शहाजीराजे भोसले यांच्या बरोबर झाले.भोसले हे मातब्बर,कर्तबगार,पराक्रमी सरदार निजामशाहीच्या पदरी चाकरी करीत होते.एका ऐश्वर्यसंपन्न घराण्यातील मुलीने दुसऱ्या ऐश्वर्यसंपन्न घराण्यात प्रवेश केला.शहाजी राजांबरोबर लग्न म्हणजे एक कर्तबगार , शूर , धाडसी , प्रसंगी जीवावरचा धोका पत्करण्याची तयारी असलेल्या महत्वाकांक्षी वीरपुरुषाला जीवनभर साथ देण्याचे व्रत ! पौर्णिमेसारखे सुख,आनंद उपभोगणे व अमावास्येसारखे दुःखही भोगणे ! नखशिखांत सौभाग्यलेणी ल्यालेल्या, वज्रचुडे घातलेल्या जिजाऊसाहेबांचे सौभाग्य सदैव पणाला लागलेले ! वडिल,भाऊ यांचे निजामशाहाने भर दरबारात दगाबाजीने केलेले खून,आदिलशाहीने पुण्यावर गाढवाचा नांगर फिरवणे, सख्या जाऊबाईंना मोगल सुभेदाराने पळवून नेणे,शहाजीराजांचे अपमान हे सर्व त्यांनी लहान असतानाच भोगले.शहाजीराजांना निजामशाहीच्या नावाखाली स्वतंत्र स्वराज्य स्थापण्याला यश आले नाही व आदिलशाहाने त्यांना नवीन , मोठी जबाबदारी,जहागिरी देऊन बंगळूरला पाठविले.भरपूर दागिने लेऊन , भरजरी रेशमी कपडे घालून , चांगले चुंगले गोडधोड खाऊन शहाजीराजांसोबत बंगळूराला ऐश्वर्यात जीवन जगणे त्यांना सहज शक्य होते.पण त्यांचा पिंडच वेगळा होता.महाराष्ट्रामध्ये मुसलमान बादशहांनी हिंदूंचा चालवलेले जुलुम, स्त्रियांवरील अत्याचार यामुळे त्या अस्वस्थ , बेचैन होत्या.रंजल्या गांजलेल्या

सामान्य माणसांना या त्रासामधून मुक्त करण्यासाठी आपले राज्य , स्वराज्य हवे या विचाराने भारलेल्या जिजाऊसाहेबांनी सुखाने,आनंदाने बेंगळूरला शहाजीराजांसोबत रहावयाचे सोडून पुण्याला फ्रक्त ३६ खेड्यांच्या जहागिरीतून लोकोपयोगी स्वराज्य निर्माण करण्याचे "वेडे" व्रत त्यांनी स्विकारले.

आदिलशाही सरदारांनी पुणे व आजूबाजूचा शहाजीराजांच्या जहागिरीचा मुलुख बेचिराख केला होता.अश्या उध्वस्त , उजाड, जहागिरीतून हिंदवी स्वराज्य उभे करण्याचा त्यांनी दृढ निश्चय केला. पतिच्या स्वराज्याच्या ध्यासाचे त्यांना सदैव भान होते.पुण्याच्या ३६ खेड्यांच्या उजाड जहागिरीच्या कोऱ्या कागदावर त्यांनी स्वराज्य-मंदीर रेखाटण्यास सुरुवात केली.त्या केवळ बाल शिवाजीराजांच्या आऊसाहेब नव्हत्यात्या तर अवध्या मावळातील स्वराज्यातील सर्व गोरगरीब सामान्य रयतेच्या माऊली सावली होत्या.रंजल्या-गांजल्या सर्वसामान्य रयतेच्या , साध्या सैनिक-शिलेदारांच्या अडीअडचणीच्या प्रसंगी आऊसाहेबांचा आधाराचा हात सदैव सर्वांच्या पाठीवर असायचा.

जिजाऊसाहेबांचे व्यक्तिमत्व सतराव्या शतकात पूर्ण हिंदुस्थानामध्ये ठळकपणे उठून दिसत होते.मुत्सद्दी, धडाडी, कणखरपणा,धैर्य या गुणांमुळे त्यांचे व्यक्तिमत्व अंधाऱ्या आकाशात ठळकपणे तळपणाऱ्या स्वतःचे स्थान न सोडणाऱ्या अढळ धृव ताऱ्याप्रमाणे मार्गदर्शक होते.त्यांचे निःपक्षपाती न्यायदान,कर्तव्यकठोर स्वभाव,प्रजेबद्दलचे ममत्व,हिंदूधर्मावरील गाढ श्रद्धा,स्त्रियांच्या बेअब्रूची मनस्वी चीद या सर्वांचा परिणाम बाल शिवाजीराजांच्या जडणघडणीवर फ़ार मोठा आहे.आऊसाहेबांचे थोरले पुत्र संभाजीराजे यांच्यानंतरचे चार पुत्र अल्पवयातच देवाघरी गेले.पुढे शंभूराजेही कनकगिरीच्या वेढ्यात मारले गेले.आता राहिले एकटे शिवाजी महाराज ! मात्र शिवाजी महाराजांवर आलेल्या अनेक संकटप्रसंगी त्या पुत्रमोहाने विचलित झाल्या नाहीत.अफ़जलखान भेट किंवा आग्रा भेटीला जाण्याचा प्रसंग असो, आऊसाहेबांचा सल्ला असायचा " सिऊबा जाणे,राजकारण फ़त्ते करून माघारी येणे." , "सिऊबा बुद्धीने काम करणे,अफ़जलखानास मारोनी संभाजीराजांचे उसने घेणे" !

कर्तव्यकठोर ,न्यायनिष्ठूर ,प्रजावत्सल ,शूर, प्रशासनकुशल,मुत्सद्दी राजा

घडविण्यासाठी जे जे आवश्यक आहे , ते ते त्यांनी केले.म्हणूनच शिवाजी महाराजांचा अभ्यास करताना जागोजाग जिजाऊसाहेबांचा अदृश्य हात त्यापाठीमागे जाणवत राहतो , त्यांना त्यामधून वगळताच येणार नाही.

"राधा माधव विलास चंपू" या काव्यात्मक ग्रंथामध्ये जयराम पिंड्ये या समकालीन कवींनी जिजाऊसाहेबांचे वर्णन लिहिले आहे -

जशी चंपकेशी खुले फुल्ल जाई ।
भली शोभली ज्यास जाया जिजाई ॥
जिचे कीर्तीचा चंबु जंबुद्वीपाला ।
करी सावली माऊलीशी मुलाला ॥

एका ठिकाणी जयराम पिंड्ये त्यांचा उल्लेख "योगिनी" असाही करतात.

जिजाबाईंच्या कर्तृत्वाचे मूल्यमापन करताना डॉ.बाळकृष्ण म्हणतात --

She had the head of a man over the shoulders of a woman. She remained a guide, philosopher, and friend to Shivaji throughout her life. She anxiously watched the rising sun of the glory of her son and was fortunate to witness the climax of his coronation as an independent hindu king and an ornament of the kshatriya race.

(जिजाबाईंचे शरीर स्त्रीचे पण डोके (मुत्सद्दीपणा, बुद्धीमत्ता) मात्र पुरुषाचे होते (१७ व्या शतकातील स्त्रीजीवनाचा विचार करावा). आपल्या सर्व आयुष्यामध्ये त्या शिवाजी महाराजांच्या मार्गदर्शक, तत्वज्ञ, उचित सल्ला देणाऱ्या खऱ्या मित्राप्रमाणेच राहिल्या. अतिशय उत्सुकतेने त्यांनी आपल्या मुलाचे सुर्याप्रमाणे देदिप्यमान हिंदवी स्वराज्याचे वैभव पाहिले आणि क्षत्रिय कुलामधील सार्वभौम सिंहासनाधिष्ठ हिंदू राज्याच्या रूपात आपल्या मुलाच्या कर्तृत्वाचा परमोच्च बिंदूही पाहण्याचे भाग्य त्यांना त्यांच्या आयुष्यात लाभले.)

राज्याभिषेकानंतर अवघ्या १२ दिवसांनंतर बुधवार दि. १७/६/१६७४ ज्येष्ठ वद्य

नवमी शके १५९६ रोजी मध्यरात्री पाचाड येथे जिजाऊसाहेबांनी स्वर्गारोहण केले.महाराजांचा राज्याभिषेक पहाण्यासाठीच जणू त्यांनी आपले पंचप्राण आपल्या वृद्ध , थकलेल्या शरिरामध्ये एकवटले होते अन् आपला सुपुत्र हिंदू नृपति म्हणून सिंहासनाधिष्ठीत झालेला पाहून कृतार्थतेने त्यांनी शांतपणे , समाधानाने कैलासाची वाट धरली.जणू त्यांच्यासाठी ती अखेरची मोहिमच होती.....स्वर्गावर चढाई करण्याची.त्यांचा मृत्यू नवज्वराने झाला असे शिवदिग्विजय बखरीमध्ये स्पष्ट लिहिले आहे.

जिजाऊसाहेब माँसाहेब म्हणजे महाराजांचे सर्वस्वच.त्यांच्या मृत्यूने महाराज अतीव शोकाकुल झाले.महाराजांच्या शोकाकुल मनःस्थितीचे अतिशय हृदयद्रावक वर्णन शिवदिग्विजय बखरीमध्ये उपलब्ध आहे.

"(महाराजांनी)आईसाहेबांचा आज्ञाभंग तिळमात्र केला नाही.....परस्परे एकाग्र अंतःकरणे होती.त्यामुळे क्षणैक वियोग जाला असता मनास चैन पडू नये, जावे भेटावे असे (महाराज) वागत होते.ते छत्र (मातृछत्र) विछिन्न जाल्यामुळे उदासवृत्तीने बहुतेकांनी नानाप्रकारे रंजने केली, परंतु कधी संतोष पहिल्याप्रमाणे जाला हे घडलेच नाही."

नवरात्रीतील आदिशक्तिच्या रुपातील ,पुण्यश्लोक , योगिनी जिजाबाई आईसाहेबांच्या स्मृतीस लाख लाख प्रणाम.

Adi Shakti - Devine form of Stree Shakti.

--Shree. Chanchal Malaviya--

Right from our childhood, we have read, understood and accepted that recognized superiority of India is its culture. Cultural recognition is not simply because of its integrating nature, but primarily because of its spiritual depth. Unity over diversity and spirituality in all that we do are the two factors that compose our cultural identity. And both these factors are age old findings of our Saints and *Sadhoos*. This is one of the reasons why this land is called as the *Land of Sadhoos*. These *Sadhoos* carefully and skillfully implemented their findings in society which in due course of time take shape of regular practice. Many of these practices surpass generations and become time-tested methodologies with minimum or zero side-effects and are often called as *Paramparas*.

Cultural aspect in India includes *Paramparas*, celebrations, festivals and day to day human behavior which are all a highly developed state of perfection; having a flawless or impeccable quality. All these aspects are directed towards guiding the civilization towards eternal peace.

21st Century India is on a fast track of loosing this value, primarily because generation after generation we are taught faulty history. Historically, it is well proven that India never invaded any other nation. Even today, Indians are recognized for their peace loving nature. Even the essence of education in India used to establish eternal peace in human life. But now, we are made to believe that we were not united and there were regular clashes among civilization on this land. The two conditions are contradictory to each other. Either civilized people (Indians) who are peace loving will not fight and tolerate even atrocities to maximum possible limits. This is exactly what happened in past 1000 years of invasion history. And this remains true even today. Or they (Indians) are intolerant and not peace loving people and clashes become regular occurrences. Continuity of peace loving nature of people of India, now known as Hindus, is the first hand proof that we are born with genes that execute peace and tolerance to maximum limits.

We will not go into conflicts of historical concepts and focus on the uncontroversial fact that it is the culture and *Parampara* that guided our actions towards peace from ages. The fact that other civilizations failed to execute such deep rooted peace, points to higher reality that India yet remains superior to all in its knowledge or *Gyan* of human behavior.

However, thousand years of continued invasion and atrocities would have completely dismantled this civilization. But it sustained its culture and evolved back to be called as Hindus. The world may not have changed their outlook towards this peaceful mass, but they (Hindus) continue to practice peace and are the most tolerant civilization in the world.

Peace is the ultimate goal of every Hindu even today. Peace cannot come without Faith or *Shraddha* upon guiding principles of life and enlightened leaders of the society. Guiding principles are those that universally apply to all. It doesn't discriminate people to people based on some human made boundaries often called as Religion. Guiding principles are pure scientific findings that cannot be disproved. Even today, these scientific findings are called as '*Mantra*', which are the foundation of Hindu *Shraddha*. Tolerance cannot develop without practice of self-control. Self-control means empowering the mind so as to take control over the senses. It is the desire to fulfill demands of senses that makes humans intolerant. All these are captured in Hindu Culture without any discrimination based on Religion, Caste or Creed.

Bhagwad Geeta: 4.41:

*'Shraddha wan labhte gyanam tatparah sanyatendriyah,
Gyanam labhtwa param shaanti achirenadhigachhati'*

Meaning: It is *Shraddha* or Trust upon the highest knowledge and control over the senses that leads a man to attain eternal peace.

So the key constituent element of tolerance in people was *Shraddha*. *Shraddha* upon God alone does not define human to human relationship. *Shraddha* upon God alone never helps a man to develop tolerance. It is *Shraddha* upon another man that defines human relationship. And to imbibe this *Shraddha* into common people, the practice of Worship was adopted. Worship has always been an important aspect of Indian Culture. It is this Worship which is the spiritual content of cultural India. And as said above, worship in India does not only mean worshipping the unseen and unknown God. It also means respect, love and faith towards all that comes under creation of God. Worship includes the doubtless faith, respect and love towards parents and Guru. It includes our culture of touching elder's feet for blessings. It is this kind of worship that is key instrument in making people live in peace.

Hinduism is the lone religion on the globe which has learnt to worship women. Respect towards elders has the power to destroy ego and arrogance from the society. And respect towards women has the power

to form healthy individual and matured society. We all worship Maa Durga, Maa Saraswati, Maa Laxmi, Maa Kaali, Maa Gauri, and many more powers of Nature. It is to be understood that all these worships point to various forms of women power. Thus, Maa Saraswati represents knowledge, Maa Laxmi represents wealth and Maa Durga represents Women Power. In our day to day life, women are understood to hold all these attributes of nature.

If we look at how Maa Durga came into being, we can find the segregation of women role in society. Maa Gauri split herself into two different women characters Maa Kaushiki and Maa Kaali. While Maa Kaushiki took the peaceful path to proceed with family, Maa Kaali took the powerful aspect to destroy the Evils. And Maa Gauri's victory over the most powerful Evils that saved humanity. The message is clear, women always has two fold role to play first manage home with purest of mind and body and second apply women power to protect the house (when strength of mail fails to do so).

Societies in India have always tussled to keep the purity of women high. Culturally worship of women focuses on this. It is understood that Purity is higher than Truthfulness. Purity is an attribute of Sati or Maa Gauri. That is how the word 'Satitva' came into being. Purity or Impurity of women reflects the social attitude towards women. Purity of women is achieved not only by women practicing Sati culturally, but also by men following path of Lord Shiva. Sati never means burning a woman. It simply means purest state of a woman both in body and mind.

Swami Vivekananda said: '*In west, every woman other than mother is a wife. In east, every woman other than wife is a mother*'. Chhatrapati Shivaji, stared at a beautiful Muslim woman for a long time and on being asked about it he said, '*I was simply wondering, how handsome would I have been had I been her son*'. Hindus by and large owns this culture of respecting women not only in their own society but also of all societies. There are hundreds of stories in *Purans* that point to Male's weakness over sexual power. The best of *Munis* are lured with this power and they have failed to win on this. The message from all these stories is same male must ensure that they should not abuse women or else nothing can save them from destruction. Purity of women in a society reflects how disciplined the males and females of that society are. And worship of women in Hinduism promotes this culture. A man worshipping woman (as any deity) will not dare to abuse any woman. A woman attempting to become a Sati will not compromise with her self-respect.

There are so many festivals around women. Raakhi, Bhaiya Duj, Karva Chauth, Teej, Durga Puja, Saraswati Puja, Kaali Puja, Laxmi Puja. And

why only humans, Hindus have realized the power of women as a part of nature or *Prakriti*. We worship Mother Ganges. We worship Gau Maata or Mother Cow. We worship Bharat Maata. How can a society which worships so many forms of women abuse women? Surely, we have crossed a dark night where we lost this chastity of women. Consequently, we are failing to show the power of Hinduism. However, this is the dawn after invasion. Although, the invasion continues on Hindus, but I am sure, when we reach to the mid-day, Hindus will regain the women power and re-establish their peaceful and loving society.

There is no other country on this earth and there is no other religion on this earth that has ever shown courage to worship and keep women pure. This is one of the many reasons why Hinduism is called a Way of Life. Let us redevelop the lost *Shraddha* on our mother, on our Guru Maata, on Gau Maata, on Devi Maata and Bharat Maata. Let us feel pride to call ourselves *Hindus*.

Garva se kaho, Hum Hindu Hain.

हजरत अफ़जलखान-शिवाजी महाराज भेट धर्मनिरपेक्षतेचा नवा अध्याय

--श्री. विनायक बेलापुरे --

अफ़जलखान आणि शिवाजी महाराजांचे वडिल शहाजी राजे यांचा स्नेह जुना होता.शहाजीराजे निजामशाहीत होते तेंव्हापासूनचा.पण निजामशाही डबघाईला आली आणि आदिलशहाने शहाजी राजांना साकडे घातले आणि त्यांना आदिलशाहीत घेऊन आले.शिवाजी महाराज त्यावेळी लहान होते.पुढे शहाजी राजांच्या पुणे आणि सुपे या जहागिरीचा कारभार ते स्वतंत्रपणे जिजाऊसाहेबांच्या सल्ल्याने अतिशय उत्तम सांभाळू लागले.मावळात त्यांनी आपले बस्तान बसविले आणि काही गड किल्लेही जहागिरीत आणले.आदिलशहा त्यांच्या ह्या बाळलीलांकडे अत्यंत कौतुकाने पहात असे. पुढे मागे शिवाजी राजांना त्यांच्या पराक्रमानुसार दरबारात एखादे मानाचे स्थान देवू असा त्याचा मनसुबा होता.त्यांच्या ह्या बाळलीलांकडे अतीव कौतुकाने पहाणारी अजुन एक व्यक्ती म्हणजे आदिलशाह बादशहा आणि बड्या बेगमेच्या गळ्यातील ताईत थोर सुफ़्री विचारसरणीचा मानवतावादी हजरत अफ़जलखान.कधीतरी आपल्या ह्या परममित्र शहाजीराजांच्या ह्या दयाखोऱ्यात फिरणाऱ्या , उघड्या वाघड्या मावळ्यांसोबत राहण्यातच आयुष्याची इतिकर्तव्यता मानणाऱ्या मुलाची रदबदली बादशहाकडे करुन , वशिला लाऊन चांगली नोकरी मिळवून देवून,त्यांना मुख्यप्रवाहात आणून धर्मनिरपेक्षतेची आदिलशाहीतील थोर परंपरा कायम ठेवण्याचा आणि शहाजीराजांच्या विषयीच्या मित्रप्रेमातून उतराई होण्याचा मानस अफ़जलखान बाळगत असे.

परंतु दैवगतीने तो योग काही येत नव्हता. अफ़जलखानाला आदिलशाही दरबारात इतके मरणाचे काम असे की त्याला नेहमी दक्षिणेत प्रवासाला आणि इतर काही हिंदू राजांची मने धर्मनिरपेक्षता आणि सर्वधर्मसमभावाच्या उदात्त कल्पनांनी भारून टाकून ,साफ़ पाक करुन त्यांना मुख्य प्रवाहात आणण्याच्या कामासाठी जावे लागे.तिथेही शहाजी राजांच्या सोबत त्याचे नेहमी गुफ़्तगू चालत असे.शिवाजी महाराजांचे थोरले बंधू हे ही त्याचे असेच लाडके होते.एकदा कनकगिरी येथे संभाजी राजांची भेट घ्यायच्या प्रयत्नात अफ़जलखान असताना वाटेत अचानक

त्याच्या घोड्याचा नाल तुटून पडला.तो नाल बसवून निघेपर्यंत संभाजीराजेही हजरत अफ्रजलखानाच्या भेटीच्या ओढीने व्याकूळ झाले होते.पण हायदुर्दैव ! अफ्रजलखानाच्या नावाचा जप करत करतच त्यांना इहलोकीची आपली यात्रा संपवावी लागली होती.बिचारे संभाजी राजे आणि बिचारे अफ्रजलखान काका ! देव सुद्धा इतका निष्ठूर की त्यांची अखेरची नजरभेट सुद्धा त्याने होऊन दिली नाही.

अर्थात या भेटीचा कडू अनुभव घेतल्यामुळे अफ्रजलखानाने आपल्या परमस्नेही शहाजी राजांच्या दुसऱ्या मुलाचे तरी आपल्या हयातीत भले व्हावे या मनीषेने तडक बादशहाच्या दरबारात हजेरी लावली आणि त्याला म्हणाला , " हे तुमचे दरबारी काम गेले तेल लावत. माझा एक पुतण्या तडपून तडपून जिवानिशी गेला , आता किमान दुसऱ्या पुतण्याकडे तरी मला लक्ष देवू देता की नाही ? नाहीतर तुमच्या नोकरीवर लाथ मारुन हा पहा चाललो मी त्याला भेटायला , डोळे भरुन पहायला." त्यावर बादशहा आदिलशहानेही अफ्रजलखानाच्या इतक्या वर्षांच्या अथक सेवेचे चीज व्हावे म्हणून त्याला भरपगारी सुट्टी मंजूर केली.आणि अफ्रजलखानाचा दानशूर , गरीबांविषयी कळवळा माहित असल्याने ,त्याच्या इतमामाला साजेसे असे १२हजार घोडा,१०हजार पायहशम,भला दांडगा तोफखाना आणि अगणित खजिना सोबत दिला जेणेकरुन हजरत अफ्रजलखान वाटेत जे जे कोणी गरीब, पीडित लोक लागतील त्यांचे भले करत करत , खैरात करत करत त्यांच्या इतमामासारखे वागू शकतील.आणि विशेष म्हणजे सोबत एक मानाचा खास चांदीचा विडाही दिला, आपली निशाणी म्हणून.हे बादशहा लोक खरच किती कनवाळू , प्रजादक्ष असतात त्याचा यावरुन बोध व्हावा.

विजापुरात नुसती लगीनघाई उडाली होती.जो तो अफ्रजलखानाच्या मागे हट्ट धरुन बसू लागला.....मला न्या मला न्या! त्याने अखेरीस अश्या लहानथोर सर्वानाच सह्याद्रीची सफ़र घडवून आणायचा निर्णय घेतला. मुलगा फ़ाजलखान याला गिर्यारोहणाची अतोनात आवड ! त्याचा हा षौक ही त्यानिमित्ताने पुरा होइल आणि त्याची आपल्या मानसपुतण्या शिवाजी महाराजांची गांठभेट घालून देता येईल या कल्पनेने त्यालाही सोबत घेतले. बऱ्याच दिवसांपासून ,एखाद्या उंच थंड हवेच्या ठिकाणी किंवा कोकणात सुट्टीला जाऊया म्हणून खानाच्या

बेगमा-बिब्यांनी भूणभूण लावली होती. सतत आदिलशाही मुलखात राहून राहून बिचाऱ्या कंटाळल्या होत्या.त्यांनी ही जोर केला आम्हाला पण न्या म्हणून ! अफ़जलखानाने खुप समजावून पाहिले , लांबचा प्रवास आहे, तुम्हाला दगदग होईल आणि पुन्हा तुम्ही मला माझ्या परममित्राच्या मुलाला धडपणे भेटू देणार नाही ते नाहीच.आज पाचगणीच्या पठारावर जाऊन घोड्यावर रपेट मारु , उद्या काय क्षेत्रमहाबळेश्वराचे दर्शन घेऊ , परवा काय महाबळेश्वराचा हा देखावा पाहूएक ना दोन !पण शेवटी बायकाच त्या.... नेहमी घरात राहून राहून वैतागलेल्या त्यांनी धोसराच काढला संगती येण्याचा ! त्या खानाला म्हणाल्या नाहीतर मग तुम्ही पण जाऊ नका , आपण इथेच विजापुरातच हैदरबुरुज किंवा इब्राहिम रोजा किंवा गोलघुमटावर सहल काढूया.भावना दुखावल्यामुळे रुसलेल्या बेगमा, नुसते तोंडी सांगून ऐकत नाहीत म्हणल्यावर हजरत अफ़जलखानाने खास उपाय केला "जादूची झप्पी " ! पण खाणे पिणे मजबूत असलेला खान पोलादी पहार वाकवत होता ,त्यामुळे त्याने अतीव प्रेमाने आपल्या बेगमा-बिब्यांना जादूची झप्पी दिल्यावर त्या नुसत्या प्रेमाने, मोहब्बतीने गुदमरुन गेल्या. पण अफ़जलखान पाक मुसलमान होता." हलाल " केल्याशिवाय काहीच पाक होत नाही यावर त्याचा दांडगा विश्वास होता,म्हणून त्याने त्यांना तसेच मरु न देता हातातल्या तलवारीने त्यांची मुंडकी ऊडवून त्यांना "हलाल" केले , पाक केले.यावरून त्याच्या श्रद्धेय मनाची आणि सहृदय पणाची कल्पना यायला हरकत नाही.

पण स्वतःच्या बेगमांनीच नाट लावल्यामुळे खंतावलेल्या अफ़जलखानाने आपला पुढचा प्रवास तरी धड व्हावा म्हणून, वाट वाकडी करुन, आधी आखख्या महाराष्ट्राचे आणि शिवाजी महाराजांचे कुलदैवत असणाऱ्या श्री भवानी मातेचे दर्शन घ्यायचे ठरविले.एकूणच पाक मुसलमान असल्याने आणि हाडाचा धर्मनिरपेक्षतावादी ,सर्वधर्मसमभाव जपणारा सत्शील बंदा होता तो.पण त्याकाळीही असणाऱ्या काही जातीयवादी संधीसाधू हिंदूत्ववादी लोकांची मात्र पाचावर धारण बसली.हिंदू-मुस्लिम ऐक्याचे असे मनोहारी दर्शन जर जगाला झाले तर आपले दुकान कसे चालणार या विवंचनेने त्यांना ग्रासले.म्हणून खान दर्शनाला मंदीरात येतो म्हणल्यावर त्यांनी त्यांच्या अल्प शक्तीने त्याला मंदीरात येण्यापासून रोखायचा प्रयत्न केला.पण शेवटी खानच तो ! असल्या जातीयवादी शक्तींना तो थोडीच भीक घालणार होता ? जरासा धक्का देवून , ढकलून तो पुढे

निघाला. त्याबरोबर ते कांगावखोर चांडाळ " मेलो , मेलो" असे जोरजोरात केकाटले , जणू ऐकणाऱ्याला वाटावे खानाने तलवारीनेच भोसकले त्यांना ! देवीची मनोभावे पुजाअर्चा करताना आणि आरती मध्ये तल्लीन झालेल्या खानाच्या हातातील आरतीचे तबक बाजूच्या समईला थटले आणि समई मूर्तीवर कलंडून भवानी मातेची मूर्ती भंगली जराशी.....भंगली म्हणजे फुटली नाही काही जराशीच चीर पडली इतकेच ! तसं काय त्याने मुद्दामून केलं नाही काही , अंमळ चुकून धक्का लागला इतकेच.पण कांगावखोर लोकांचे तोंड कोण धरणार ? ते किंचाळले खानाने भवानी मातेची मूर्ती तोडली ..तोडली म्हणून.असल्या दळभट्टी चांडाळांमुळेच तर हिंदू-मुस्लिम ऐक्याची १००० वर्षांची जुनी महान परंपरा धोक्यात येते.

हे इथे असे झाले तर पंढरपुरात वेगळेच नाट्य झाले. भवानीमातेचे नीट , मनसोक्त दर्शन झाले नाही म्हणून अफ्रजलखानाने पुन्हा वाट वाकडी करून थेट पंढरपुरी जाऊन विठोबा-रखुमाईलाच कौल लावायचे ठरविले.पण काय म्हणावे ह्या करंटे पणाला ? तिथे पण संधिसाधू हिंदुत्ववादी आडवे आलेच.त्यांनी विठोबाची मूर्तीच पळवून नेली.पुंडलीकाच्या मूर्तीने तर थेट चंद्रभागेतच उडी घेतली .एका नेकदिक मुसलमानावर वर्षानुवर्षे, शतकानुशतके ह्या हिंदुस्थानात किती मानसिक , सामाजिक अत्याचार होत असतील याची यावरून कल्पना यायला हरकत नाही.

शिवाजीराजेंनी विचार केला की एवढा मोठा आदिलशाही सरदार, आपल्या वडिलांचा परमस्नेही , थेट विजापुरापासून आपल्याला भेटायला येतो आहे तर मग त्याची सरबराई सुद्धा तशीच ठिकठाक,रीतीला धरून झाली पाहिजे.रायगडासारख्या अडचणीच्या ठिकाणी त्यांना यायला लावण्यापेक्षा आपणच चार पावले पुढे जाऊन त्यांचे यथासांग दर्शन घेऊ.म्हणून त्यांनी अतिशय निसर्गरम्य असा प्रतापगडाचा परिसर त्यासाठी मुक्रर केला.जेणेकरून खानचाचाजीं सोबत इतके दिवस प्रवास करून आलेले थकलेले लोक वाई सारख्या पवित्र भूमीत काहीकाळ वास्तव्य करतील, आजूबाजूचा प्रदेश

न्याहाळतील , आणि त्यांच्या वृत्ती प्रसन्न होऊन जातील.वाईत राहून अफ्रजलखान शिवाजी महाराजांना म्हणत होता तुम्हीच मला इथे येऊन भेटा, तुमच्या अर्जाची एक प्रत आहे माझ्याकडे पण नवी सुधारीत प्रत मला देवून ठेवा. पण शिवाजी राजे म्हणाले आपल्याच मुलखात आपले पाहुणे म्हणून आलेल्यांच्या छावणीत जाऊन त्यांचेच आदरातिथ्य झोडण्यात कसली आहे मजा ? तसेच अफ्रजलखानसाहेबांना शक्य झाले तर जावळी येथे बोलावून घेऊन त्यांचा मानमरातब, यथोचित सत्कार करता येईल.मावळात गरीब मावळ्यांसोबत राहात असलो तरी आपण ही काही कमी आतिथ्यशील नाही हेही या निमित्ताने बादशाही लोकांना दाखवून द्यायचा त्यांचा विचार होता. तसेच बोचेघोळी,रडतोंडी, आंबेनळी घाटांमधील निसर्गसौंदर्याच्या आस्वादाबरोबरच फ्राजलखानांसारख्या गिर्यारोहकांनाही सहलीचा मनमुराद आनंद मिळावा ही त्यांची माफक अपेक्षा होती.त्यातून अफ्रजलखानसाहेब विजापुरी दरबारात त्यांना नोकरीलाही लावणार होते.घरीसुद्धा बोलावले नसते हजरत अफ्रजलखानांना तर त्यांचे पिताजी शहाजीराजे आणि आई जिजाऊसाहेब रुष्ट झाले असते.आपले सर्व संस्कार वाया गेले असे दुःख त्यांना झाले असते.

अखेरीस खान दिड कोसाचा पर्वत चढून,५ कोसांच्या जंगलातील , विजापुरात नुसते ऐकलेले प्राणी पहात पहात , पुन्हा दिड कोसाचा घाट उतरून जावळीत दाखल झाला.सोबत त्यांनी भेटीच्या वेळी शिवाजीराजांना प्रेमाची भेट म्हणून द्यायला आणलेले हत्ती,घोडे,उंट,तोफ्रा,विशाल तंबू,सामानाचे पेटारे,धान्य आणि वैरण घेऊन जावळी गाठली.अखेरीस भेटीचा दिवस ठरला.खानसाहेबांनी प्रतापगडाच्या सोंडेवर खास त्यांच्यासाठी बांधलेल्या शामियानात यायचे असे ठरले.महाराजांनीही पूर्ण तयारीत आपला अर्ज वगैरे बनवून ठेवला , नेताजी पालकर , कान्होजी जेधे, बांदल वगैरेंना योग्य त्या सूचना देऊन ठेवल्या , जेणेकरून थोर सुफ्री संत अफ्रजलखानसाहेब आणि आपल्या भेटीनंतर जर आपले हृदयपरिवर्तन होऊन आपण संन्यास घ्यायचे ठरविले तर खानसाहेबांच्या सोबतच्या माणसांची आबाळ होऊ नये.त्यांच्याकडे व्यवस्थित लक्ष पुरविले जावे जेणेकरून विजापुर दरबारातील आपले वालिद शहाजीराजे यांच्यावर मान खाली घालण्याची नामुष्की यायला नको, उगाच कसली उणीव रहायला नको.

अखेरीस भेटीचा दिवस उजाडला , महाराज शामियान्यात बसलेल्या खानसाहेबांच्या भेटी साठी डेरेदाखल झाले.

(गुरुवार १० नोव्हेंबर १६५९) दत्ताचाच वार असल्याने खानसाहेब ही भलतेच खुशीत होते.महाराजांनीही सकाळी शिवपूजन करून , भवानी मातेचे दर्शन घेऊन ,मुल्ला मौलवींचा , फ़किरांचा आशीर्वाद घेऊन भेटीला निघण्यासाठी प्रस्थान ठेवले.अवघे दहा लोक सांगाती घेऊन ते शामियान्यात आले.

अफ़जलखानसाहेब लोबान पेटवून (धूप लाऊन), हातात मोराच्या पिसांचा पंखा घेऊन सदरेवर बसले होते.शिवाजी राजांसाठी त्यांच्या मनातील प्रेम ओथंबून वाहू लागले होते.पुतण्याचे ऐश्वर्य पाहून ते कृतकृत्य झाले होते. ते म्हणाले"वाह वाह वाह !क्या शानदार शामियाना है ! राजाजी आपकी सद्द तो लाजवाब है ! ऐसी सद्द तो हमारे वझीरे आलमको भी नसीब नहीं है ! पण यात अजुन बरकत व्हायला हवी आहे. तुमच्या बहादुरीचा , शौर्याचा खरा कोणी कदरदार असेल तर तो हजरत आदिलशाह बादशहाच आहे. तुम्ही असे करा , आत्ता असेच चढे घोड्यानिशी चला , मी तुम्हाला नोकरीला लावतो."

शिवाजी महाराज उत्तरले " आपली दयाबुद्धी खानसाहेब , अनोखी आहे ! आमचे ईश्वर-अल्ला , आमचे अब्बाजान , अम्मीजान यांच्या सोबत आम्हाला आपल्यासारखा काका मिळाला हे आमचे महत्तभाग्यच आहे." त्याबरोबर हर्षोत्फुल्लित खानसाहेब सदरे वरून उठले आणि त्यांनी शिवाजी राजांना आपल्या कवेत घेतले.पण हाय प्रवासाची दगदग , विजापुराहून निघाल्यापासूनचा मूर्ती-मंदीरे मोडतोडीच्या खोट्या-नाट्या आरोपांमुळे झालेला मनःस्ताप, आणि शिवाजी महाराजांबरोबरच्या भेटीमुळे अचानक मनावरील उतरलेला ताण यामुळे अफ़जलखान साहेबांना हृदयविकाराचा जबरदस्त झटका आला.जणू त्यांची आतडीच गोळा होत आहेत असा त्यांना भास झाला.शिवाजी महाराज, जीवा महाले यांनी त्यांना सदरेवर बसून पाणी पाजण्याचा प्रयत्न करून पाहिला पण तो इच्छापूर्तीचा अत्यानंदाचा झटका इतका तीव्र होता की पोटात गेलेल्या पाण्यासोबत त्यांचा कोथळाच उलटून बाहेर येतो की काय असे वाटू लागले.अखेरीस ते आपल्या पालखीत जाऊन पडले. त्यांची ही अवस्था पाहून त्यांच्या सोबत आलेल्या दहा जणांनी तर हाय खाल्ली आणि अरे अरे म्हणे तोवर

सगळ्यानी आत्मत्याग केला.

इकडे गडावरच्या माणसांनी नेताजी पालकर आणि इतरांना खानचाचांच्या लोकांच्या मदतीसाठी तोफेची इशारत केली. त्याबरोबर ते सगळे मावळे खानाच्या छावणीकडे धावत धावत गेले , त्यांना सामानाच्या आवराआवरी साठी मदत करायला. पण आपल्या नेत्याच्या मृत्यूमुळे छावणीत एकच हल्लकल्लोळ उडाला होता. जो तो दुःखातिरेकाने आत्महत्या, जाळून घेणे असला प्रकार करत होता. तशी आपल्या हिंदुस्थानाची परंपराच आहे म्हणा. (पूर्वी लोक काय हजारो हजारोंनी आत्महत्या करत असत महाराजा ! हल्ली अशी परंपरा फक्त दक्षिणेकडील आंध्रप्रदेश , तामिळनाडू अश्या प्रदेशांमध्येच केवळ नावा पुरती शिल्लक राहिली आहे.)

इतके होईपर्यंत गिर्यारोहणाला गेलेली फ़ाजलखान, मुसाखान, प्रतापराव मोरे आदी मंडळी वाट चुकल्याने थेट वाईत जाऊन पोहोचली. त्यांच्या सुटका मोहिमेवर (रेस्क्यू ऑपरेशन) गेलेले नेताजी पालकर पण वाईत हजर झाले रात्रीच्या अंधारात. तोवर ती छावणी मोकळी करून, साहित्य-माल वगैरे तिथेच टाकून सगळे जण विजापुराकडे निघून सुद्धा गेले होते. पण महाराजांची कडक आज्ञाच होती त्या सर्व पाहुण्यांना वेशीपर्यंत पोहचवून येण्याची ! म्हणून मग सगळे थोडे पुढे जाऊन थेट पन्हाळा , विजापुरापर्यंत जाऊन त्यांना सोडून आले. असा हा आपला पूर्वापार थोर परंपरांचा मिलाफ़. पण मग अफ़वांना उत आला. काही तत्कालीन हिंदुत्ववाद्यांनी आवई उठवली की खानाने शिवाजी राजांना कव्हार मारली आणि महाराजांनी त्यांचा कोथळाच बाहेर काढला. असले चुकीचे , भावना दुखविणारे इतिहास यापुढे टाळले पाहिजेत आणि धर्मनिरपेक्ष, सर्वधर्मसमभाव , भाईचाऱ्याचे सत्य सर्वांना सांगितले पाहिजे.

शिवाजी महाराजांनी अखेर आपल्या ऋषी तुल्य मानस काकांची कबर प्रतापगडाच्या पायथ्याशी बांधली. त्यांच्या मनात ती कबर विशाल , एखाद्या मकबऱ्या प्रमाणे बांधायची असावी. पण त्याकाळातील अलगाव वादी (विघटनवादी) , मौकापरस्त (संधी साधू) हिंदुत्ववादी लोकांनी त्यांचा हा मनसुबा तडीस जाऊ दिला नसावा. आपल्या २० व्या - २१ व्या शतकातील

धर्मनिरपेक्ष-सर्मधर्मसमभाव मानणाऱ्या पुढच्या पीढ्या त्या कबरीचे यथायोग्य उदात्तीकरण करून तिथे उरुस वगैरे चालू करतील हे त्यांना त्यावेळी समजले असते तर त्यांच्या मनाला परमसंतोष झाला असता कदाचित !!!!!

इतिहासाची पाने अनेकदा एखाद्या समूहाच्या भावना दुखवणाऱ्या ठरू शकतात. म्हणून इतिहासाकडे पहाण्याचा नवा दृष्टीकोण घेतला की सगळे कसे गोंडस, निरागस होऊन जाते. असे धडे उद्या कदाचित शालेय पुस्तकांतून दिसतील, भावना दुखवण्याच्या नावाखाली राम-कृष्ण-शिवाजी महाराज खलनायक ठरविले जातील तर औरंगजेब-अफ़जलखान नायक !

Then

Now

स्त्रीशक्ती - २
अर्थतज्ञ नलिनी पंडित
--कु. अपूर्वा जडिये--

प्रसन्न, लोभस व्यक्तिमत्वाच्या पुरोगामी विचारवंत , अर्थतज्ञ नलिनी पंडित यांचे नुकतेच २६ जुलै २००९ रोजी निधन झाले.कोकणातील भांडारकर कुटुंबात त्यांचा जन्म झाला.गांधीजींच्या चळवळी पहात पहात त्यांचे बालपण घडत गेले.नकळत त्यांच्यावर गांधीवादी जीवनाचे संस्कार घडले.पुढे उदारमतवादी पंडित कुटुंबातील विजयालक्ष्मी पंडित यांचे सुपुत्र मधुभाई यांच्याशी त्यांचा विवाह झाला आणि संपन्न वैवाहिक , कौटुंबिक आणि आयुष्य त्या जगल्या.

कॉलेज मध्ये त्यांचा विषय अर्थशास्त्र होता.असे असले तरी त्यांच्या लेखनाचा मुख्य विषय मात्र 'राजकिय समाजशास्त्र' हा होता.१९४८ साली एम.ए. झाल्यानंतर त्या अर्थशास्त्र विषयाच्या प्राध्यापक झाल्या.नलिनीताईंनी आपल्या लेखनातून व आपल्या लेखनातून व भाषणातून महाराष्ट्रातील तीन पिढ्यांचे वैचारिक प्रबोधन केले.आपल्या लिखाणातून दलित शोषितांचे प्रश्न पांढरपेशा वर्गापर्यंत पोचवण्यासाठी त्यांनी धडपड केली.युवक क्रांतीदल , दलित पॅन्थर,सत्यशोधक अश्या जातीय शोषणाविरुद्ध लढणाऱ्या सर्व चळवळींच्या त्या वैचारिक मार्गदर्शक होत्या.

'महाराष्ट्रातील राष्ट्रवादाचा विकास' हे त्यांचे पहिले पुस्तक वयाच्या अवघ्या २८ व्या वर्षी म्हणजेच १९५५ साली लिहिले.त्यानंतर १९६५ साली 'जातीवाद आणि वर्गवाद' , १९७३ साली 'स्वातंत्र्योत्तर दलितांची चळवळ' , १९८३ मध्ये 'गांधी' , १९८६ मध्ये 'धर्म , शासन व समाज' , १९९६ मध्ये 'डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर ' तर २००१ मध्ये 'जागतिकीकरण आणि भारत' अशी विपुल ग्रंथसंपदा त्यांनी निर्माण केली.या सर्व पुस्तकांतून त्यांच्या विचारांचे वेगळेपण जाणवत राहते.पहिल्या दोन पुस्तकांत त्यांनी स्वातंत्र्य चळवळीतून व स्वातंत्र्योत्तर झालेल्या दलितांच्या चळवळींमधून विविध विचारधारा व लोकशाही , सामाजिक न्याय , उदारमतवाद या मूल्यांची प्रस्थापना यांवरचा आढावा घेतला आहे.

‘जात व वर्ग’ या पुस्तकात स्वातंत्र्यानंतर झालेल्या चळवळींचा विचार जात व वर्ग अश्या दोन्ही दृष्टीकोणातून करायला हवा असा विचार त्यांनी मांडला. कोणत्या चळवळींना साधारणपणे प्रगतीशील समजले पाहिजे यावर नलिनीताईंनी आपले मत मांडले आहे. आजच्या व उद्याच्या राजकिय परिस्थितीचे विश्लेषण करताना त्यांची पूर्वी लिहिलेली पुस्तके उत्तम मार्गदर्शक ठरतील. तसेच आजच्या राजकारणातील आपली भूमिका ठरविण्यासाठीही त्यांनी ‘मंडल’ पूर्वी लिहिलेले हे पुस्तक उपयोगी ठरेल.

भारताच्या घडणीत महत्वाची भूमिका वठवणारे महात्मा गांधी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांवर त्यांनी पुस्तके लिहून त्यांनी आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक अश्या सर्व बाजूंनी चिकित्सा केली आहे.

मानसन्मान, प्रतिष्ठा, स्पर्धा, पुरस्कार यांच्या पासून नलिनी पंडित संसारात असूनही व्रतस्थ राहिल्या. कुटुंबातील सर्व कर्तव्येही त्यांनी पार पाडली. वक्तृशीरपणा व साधेपणा हे गुण त्यांच्या रक्तातच होते. पण हे सर्व दिखावू नक्किच नव्हते. त्यांच्या या सर्व कार्यात त्यांचे पती मधुभाई पंडित यांचाही तितकाच वाटा होता. मनाने गांधीवादी असून बुद्धीने मार्क्सवादी असणाऱ्या या आदर्शवत नलिनीताईंना त्रिवार अभिनंदन !

चंदन है इस देश की माटी

--द्वारा श्री.आदित्य गोखले--

चन्दन है इस देश की माटी , तपो भूमि हर ग्राम है
हर बाला देवी की प्रतिमा, बच्चा बच्चा राम है ।

हर शरीर मंदीर सा पावन , हर मानव उपकारी है
जहाँ सिंह बन गये खिलौने , गाय जहाँ माँ प्यारी है
जहाँ सवेरा शंख बजाता, लोरी गाती शाम है
हर बाला देवी की प्रतिमा, बच्चा बच्चा राम है ॥

जहाँ कर्म से भाग्य बदलते, श्रम निष्ठा कल्याणी है
त्याग और तप की गाथाएँ, गाती कवी की वाणी है ।
ज्ञान यहाँ का गंगा जल सा, निर्मल है अविराम है
हर बाला देवी की प्रतिमा, बच्चा बच्चा राम है ॥

इस के सैनिक समर भूमि में, गाया करते गीता है
जहाँ खेत में हल के नीचे, खेला करती सीता है ।
जीवन का आदर्श यहाँ पर, परमेश्वर का धाम है
हर बाला देवी की प्रतिमा, बच्चा बच्चा राम है ॥

दिनविशेष

हिंदू धार्मिक :

१	घटस्थापना (शारदीय नवरात्रारंभ)	१९ सप्टेंबर.
२	विजयादशमी(दसरा)श्री मध्वाचार्य जयंती	२८ सप्टेंबर
३	कोजागिरी पौर्णिमा	२ ऑक्टोबर
४	वाल्मिकी ऋषी जयंती,नवान्न पौर्णिमा	४ ऑक्टोबर

भारतीय लोकशाही / युग पुरुष :

१	राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ वर्धापन दिन (विजयादशमी)	२८ सप्टेंबर.
२	महात्मा गांधी जयंती,लाल बहादूर शास्त्री जयंती	२ ऑक्टोबर.

वाचकांसाठी सूचना :

- १) To subscribe to this Free-of-Cost e-Magazine send an e-mail to **subscribe.matrubhoo@gmail.com**
- २) To send articles for publishing and feedback e-mail to **matrubhoo@gmail.com**

Special Thanks : <http://www.hindujanjagruti.org>

संपादक : विक्रमादित्य
मुखपृष्ठ व मांडणी : आशुतोष पाटणकर
विशेष सहकार्य : ओंकार कुलकर्णी, सूरज महाजन
संकल्पना : आदित्य भोसले, मातृभूमी सेवा चॅरिटेबल ट्रस्ट
अंकात प्रसिद्ध लेखांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.
<http://www.matrubhoomi.org>

मातृभूमी